

En plats att minnas

– om att involvera ungdomar i en skapandeprocess.

A place of remembrance –to involve young people in a creative process.

Sabina Johnsen

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap, LTJ

Författare:

Sabina Johnsen

Titel:

En plats att minnas – om att involvera ungdomar i en skapandeprocess.

Nyckelord:

Minnesplats, ritualer, skapandesprocess, deltagande, ungdomar

Handledare:

Mats Lieberg, SLU Alnarp, Landskapsarkitektur

Biträdande handledare:

Carola Wingren, SLU Alnarp, Landskapsarkitektur

Examinator:

Gunilla Lindholm, SLU Alnarp, Landskapsarkitektur

Tim Delshammar, SLU Alnarp, Landskapsutveckling

Kurstitel:

Examensarbete i landskapsplanering

Kurskod:

EX0546

Omfattning (hp):

30

Nivå och fördjupning:

Examensarbete

Serienamn:

Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU

Utgivningsort:

Alnarp

Utgivningsår:

2011

Titel på annat språk:

A place of remembrance –to involve young people in a creative process.

Abstract

This Master thesis is about how to involve young people in a creative process. The aim is to see what methods can be applied to make them reach the kind of knowledge they need to be able to contribute to the creation of a memorial place. Issues such as if a place that displays death has a right to exist in an urban environment or why young people should be involved in the creative process are brought up and discussed in this thesis.

The memorial place that the young people contribute to is unique, in some sense, due to it not commemorating any special event or person. The purpose of the memorial is rather to serve the public when larger catastrophes occur or to serve individuals who do not have a grave they can visit to commemorate their loved ones. The idea is to place the memorial in an urban setting in the city of Borås.

In this thesis the process that the young people participate in is reported in a form similar to a diary where the reader can follow the developments of the young participants, from how they gain knowledge to how they develop their ideas. Their ideas and discussions are concretized in to two different suggestions which then are analyzed according to known theories concerning usage of space and place.

Sammanfattning

Detta examensarbete handlar om hur man kan låta ungdomar delta i en kreativ process. Syftet är att se vilka metoder som kan tillämpas för att få dem att nå de kunskapsnivåer de behöver för att kunna bidra till att skapa en minnesplats. Frågor så som om en plats som handlar om döden har rätt att existera i en urban miljö eller varför man bör låta ungdomar delta i den kreativa processen tas upp och diskuteras i detta examensarbete.

Den minnesplats som ungdomarna, i detta arbete, bidrar till att skapa är i viss mån unik eftersom den inte hedrar någon speciell händelse eller person. Syftet med minnesplatsen är snarare att fungera som samlingsplats när större katastrofer inträffar eller för individer som inte har en grav att besöka då de vill minnas sina nära och kära. Utgångspunkten är att minnesplatsen ska finnas tillgänglig för allmänheten i en central del av staden Borås.

Detta examensarbete följer den process som ungdomarna deltar i och redovisar den i en dagboksliknande form, där läsaren kan följa de deltagande ungdomarnas utveckling från hur de får kunskap till hur de utvecklar sina idéer. Deras idéer och diskussioner konkretiseras, och presenteras av ungdomarna, som två olika förslag. Slutligen analyseras sedan förslagen i detta examensarbete, enligt kända teorier om användandet av rum och plats.

Förord

Ett stort tack till mina handledare Mats Lieberg och Carola Wingren för all hjälp.

Jan-Olof Hägmark, initiativtagare till projektet, ett stort tack för allt stöd.

Tack mamma och pappa för att ni har stått ut med att ha mig som inhuserad och tack mina älskade Kim och Baltazar för att ni har stöttat och stått ut med mig.

Innehållsförteckning

BAKGRUND

Skapandet av en plats	10
Ombyggnation skapar möjlighet	10
Staden Borås	10
Syfte och mål	11
Minnesplatsen som fenomen	12
Ett sökande efter ritualer	12
Den spontana minnesplatsen historik	15
Minnesplatsens utformning och tillämpning	16
Den professionelle designerns roll	17
Den allmänna minnesplatsen	17
Barn och unga skapar egna ritualer	18
Att involvera barn och ungdomar i planeringen	20
Medborgarinflytande och brukarmedverkan	20
Barns och ungas fysiska omgivning	20
Barn och unga som kunskapsbank	21

TILLVÄGÅNGSÄTT

Genomförande	26
Teoretiska delen	26
Empiriska delen	26
Analytiska delen	26
Deltagarorienterad forskning som kvalitativ metod	27
Forskarens roll	28
Metodval	30
Workshop	30
Fokusgrupp	30
Redovisning av resultat	30

Samarbetet	34
Processen visualiserad	34
Initiativet	35
Workshop	36
Presentationen	36
Grupparbetet	36
Gruppredovisningar	37
Avrundning av dagen	38
Fokusgrupperna	39
Grupp 1 – teornas första träff	39
Grupp 1 – teornas andra träff	44
Grupp 2 – tvåornas första träff	49
Grupp 2 – tvåornas andra träff	52
Analys av förslag	58
Mark- vägg- och himmelsplan	58
Läsbarhet, gåtfullhet, komplexitet och sammanhang	58
Modell av de två förslagen	58
Inramning	59
Disponering av rummet	60
Skala	60
Förslagen enligt Kaplan och Kaplan	62

PROCESSEN

En analys av processen	66
Deltagande som metod	66
Modell som analysverktyg	66
Yrkesrollen	66
Min roll i processen	66
Ungdomarnas utveckling	67
Att involvera ungdomar	67
Publicitet	68
Slutord	69

DISKUSSION

Litteraturförteckning	70
------------------------------	----

Bilaga 1

Alla bilder publicerade i detta examensarbete tillhör författaren, om inget annat anges.

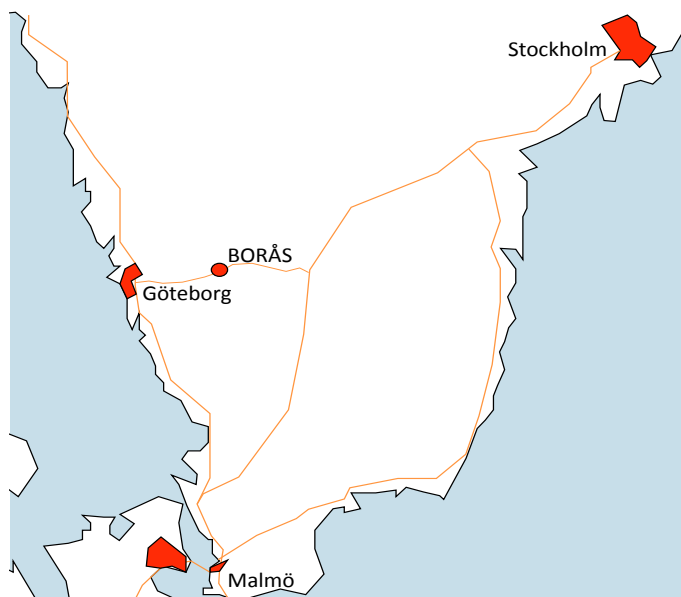
BAKGRUND

Skapandet av en plats

För att en plats skall bli betydelsefull för en grupp måste den accepteras och tas i anspråk av dem som ska använda platsen. Frågan är hur man kan lyckas med det. Lieberg (2010a) resonerar att det möjligen måste det vara de som ska använda platsen själva som behöver vara med och fattar besluten om hur platsen ska utformas. Att på detta sätt kunna involvera brukarna av en plats redan i den tidiga skapandeprocessen och diskussionen kan vara av stor betydelse, då jag ser det som en del av ett hållbart sätt att planera och designa. Denna uppsats innehåller flertalet intressanta problem och som blivande landskapsarkitekt väcks många frågor hos mig, bland annat frågor som ”för vem planerar och skapar vi?”, en av de viktigaste frågor som vi landskapsarkitekter kan ställa oss.

Ombyggnation skapar möjlighet

Då en stundande ombyggnad av PA Halls Terrass i Borås ligger i startgroparna har en tanke kring att skapa en samlande minnesplats för unga människor väckts där. Svenska kyrkan i Borås vill att en landskapsarkitekt ansvarar för att leda arbetet och tillsammans med elever från intilliggande Bäckängsgymnasiet skapar ett förslag till minnesplatsen.

Staden Borås

Borås är en av de få kommuner i Sverige med över 100 000 invånare och ligger dryga 60 km i rakt östlig riktning från Göteborg.

Historia

Som stad har Borås alltid varit ett viktigt handelscentrum och under 1800-talets industrialisering etablerades ett centra för tyg- och klädproduktion i staden. Ännu

i mitten av 1900-talet var de flesta boråsare anställda i fabriker som producerade tyger och kläder (Borås stad, 2011).

Idag

I takt med att det blev billigare att importera kläder från utlandet försvann de flesta av dessa arbeten från Borås men staden fungerar fortfarande som ett viktigt centra för klädindustrin då många av industrins huvudkontor är placerade i Borås (Borås stad, 2011). Även Sveriges enda högskoleutbildning inom textil och mode finns på högskolan i Borås (Högskolan i Borås, 2011).

Borås har under de senaste åren profilerat sig under parollen *Skulpturstaden Borås* och offentliga konstverk, skulpturer och installationer påträffas runt om i

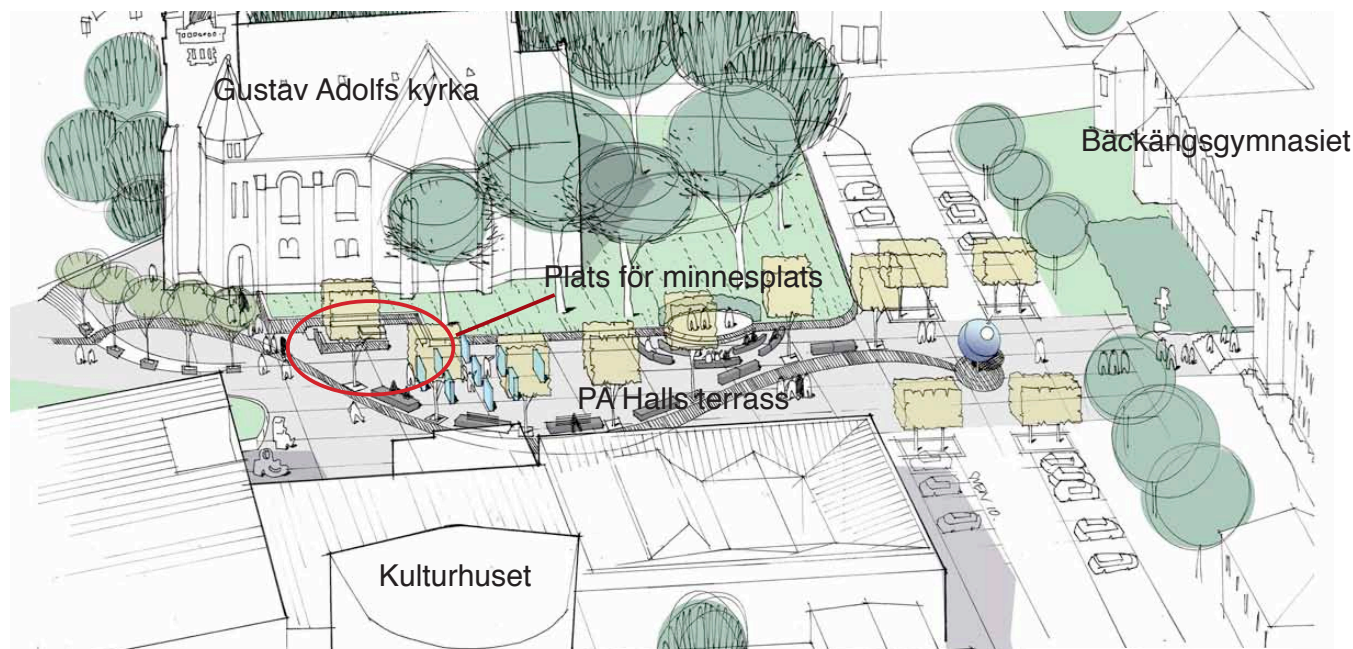
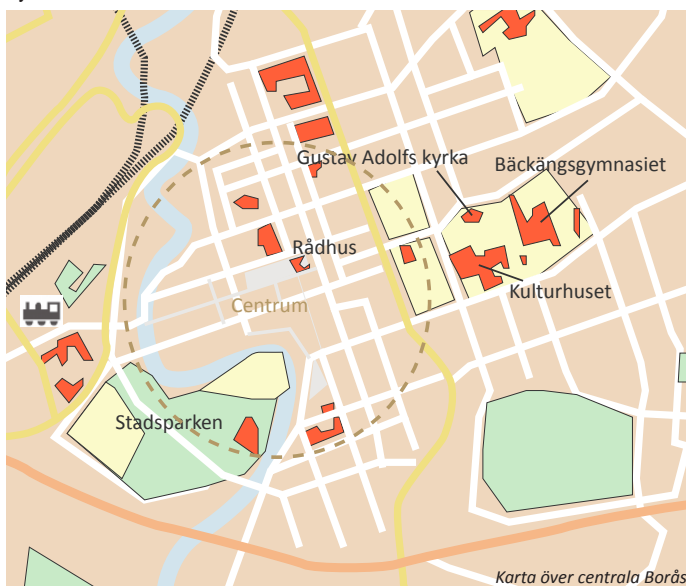
Skulpturstaden Borås

hela staden. Den kanske mest kända av dessa är den nio meter höga skulpturen *Walking to Borås*, föreställandes

Pinocchio, som möter den som kommer körandes in till Borås (Borås stad, 2011).

PA Halls terrass

PA Halls terrass ligger uppe på ett krön med gångavstånd från och utblick över stadens centrum. Terrassen har fått sitt namn efter den berömde miniatyrmålaren Peter Adolf Hall. Terrassen kantas främst av tre byggnader, Kulturhuset, Gustav Adolf kyrka och Bäckängsgymnasiet. I kulturhuset, som byggdes på 1970-talet, rymms stadsbiblioteket, stadsteatern och konstmuseum

Perspektiv till ny utformning av PA Halls terrass ritade av Mark & Landskap, Borås

(Borås stad, 2011). Kyrkan och gymnasiet härstammar däremot från tidigt 1900-tal. Både kulturhusets och gymnasiets entréer vetter ut mot PA Halls terrass medan kyrkans entré är riktad ner mot stadens centrum.

I den planerade ombyggnationen av terrassen är tanken att skapa en yta som är mer sammanhängande yta mellan byggnaderna och få mer utav torgkänsla på terrassen.

Ett hörn av terrassen som befinner sig på kyrkans mark, motsvarande ungefär 10 x 10 m, är avsatt för att kunna ge plats åt minnesplatsen.

Syfte och mål

Det övergripande syftet med detta arbete är att undersöka och pröva på vilka sätt ungdomar kan involveras.

veras i skapande- och planeringsprocesser. Målet är att involvera ungdomarna i processen och att guida ungdomarna till ökad förståelse kring att delta i planerings- och skapandeprocesser och ökad förståelse för förhållandet till det rum vi skapar. Genom att studera hur samarbetet med ungdomarna kan utvecklas och vilka metoder som kan appliceras för att nå resultat ligger mitt fokus i detta examensarbete på den process och det deltagande som ungdomarna bidrar med. Genom att söka kunskap kring problematiken kring deltagarprocesser på ett kvalitativt och utforskande arbetssätt växer många frågor fram allt eftersom arbetet framskrider. Exempel på dessa frågor kan vara vilka metoder som fungerar att använda för att nå resultat i skapandeprocesser eller vilken roll jag som ledare av ett projekt måste ta för att deltagarna ska kunna nå ett resultat.

Att tillämpa dialog och samarbete för att undersöka och samla ungdomarnas idéer och tankar kring hur en minnesplats kan se ut leder så småningom till att ungdomarna kan presentera förslag eller idéer för en möjlig utformning av platsen. Ett vidare steg i processen blir att undersöka ungdomarnas förslag och idéer och diskutera dessa utifrån min kompetens som landskapsarkitekt. Genom att göra det kan jag få svar på hur ungdomarnas kunskaper kan bidra till skapandet av en plats och hur jag som landskapsarkitekt kan använda

den kunskapen.

Minnesplatsen som fenomen

Ett sökande efter ritualer

Vi upplever just nu i vår kultur ett stort uppsving i behovet att utföra ritualer. Detta allmänna intresse av riter och symboler verkar vara fokuserat kring ritualer vid föränderliga tillfällen och kriser i livet. Post et al. (2003) menar att dessa tillfällen vanligtvis är dödsfall, särskilt de som upplevs som oförtjänta och kommer oväntat eller i samband med större katastrofer. Även om ritualer i samband med de föränderliga tillfällena fortfarande bär spår av samband med religionen går de numer utanför den traditionella religionen eftersom de involverar betydlig fler, och andra typer av, handlingar. Post et al. (2003) definierar istället riter som utförs i offentligheten som en form av medborgerlig religion (original engelska: civil religion), frigjord från någon specifik religion.

Tillbakablick

Historiskt sätt har vi ett mycket större avstånd till döden idag. Tidigare var det vanligare att människor dog i hemmet medan vi idag har en industrialisering och en institutionalisering kring döden som innebär att vi inte kommer i kontakt med den avlidne. I ett histo-

riskt perspektiv var döden ritualiserad, förväntad och odramatisk medan vi under senare tid försöker dölja döden och blir därmed oförberedda och ensamma när vi möter den (Westgaard, 2006).

Många gamla ritualer har fallit i glömska. Harriet F. Senie (2006) menar att anledningen till att bruket av spontana minnesmärken har blomstrat mycket väl kan bero på att de rituella funktioner som begravningar och begravningsplatser kunde erbjuda har försvunnit från allmänhetens medvetande. Sorgeritualer tillåts till exempel inte längre vara framträdande eller iögonfallande. Traditionella ritualer som sorgkläder eller långa processioner på gatorna, för att visa sin status, har blivit avlägsna företeelser (Clark & Franzmann, 2006). Senie (2006) förklarar att sörjande i det offentliga uttrycker behovet av att få den individuella förlusten socialt erkänd och få dela den med andra. De sörjande och deras omgivning, och även den avlidne, behöver bekräftas. De som sörjer den avlidne i offentligheten tar för ett kort ögonblick det offentliga rummet, och dess uppmärksamhet, i anspråk.

Acceptans

Tittar vi på exemplet med spontana minnesmärken längs vägar, där dödsolyckor har inträffat finns det tydligt olika grader av acceptans. På vissa orter, runt om

Blå bänk utsäld av anställda i Göteborgs Stad där anhöriga till brandkatastroffren kunde lämna blommor, ljus och bilder. Foto: Ann-Britt Sörensen

i Västeuropa, förespråkas en tolerans för minnesmärkena, ofta dock enbart under en viss period. Enligt Post et al. (2003) ser myndigheter i dessa orter de spontana minnesmärkena som en del av sorgeprocessen. Ritualerna används som terapi, som en del i processen för hantering av sorg och andra känslor efter en katastrof. Det finns dock en viss kritik mot detta tillåtande. Det finns de röster som höjs för att införa förbud, så att våra vägkanter inte ser ut som kyrkogårdar. Ytterliga andra föredrar en medellinje där det tillåts användas myndighetsreglerade minnesmärken eller att särskilda platser upprättas för att hedra och sörja de döda. Clark och Franzmann (2006) menar att om vi accepterar att de som drabbas av en plötslig och våldsam förlust, som vid en trafikolycka, behöver hitta meningsfulla sätt att sörja, då bör vi också kunna underlätta för dem att praktisera nya eller anpassade sätt att sörja. Mats Lieberg (2010b) talar om vikten för myndigheter att lyssna på människor i sorg och förstå deras unika behov. Under brandkatastrofen i Göteborg 1998 såg Göteborgs Stad till att de anställda som handhade ärendet deltog i nära samverkan med de anhöriga och som en del i processen kring sorgearbetet. Detta skapade en stor förståelse för de olika behov som fanns och ledde till att kommunen skapade en möjlighet för de anhöriga att få uttrycka sin sorg samtidigt som övriga medborgares

vardagsliv tilläts fortgå utan störningar. Den tillåtande attityden bidrog till att de anhöriga fick en positiv bild av kommunens insats.

Minnesplatsens syfte

När sorg har tillåtits i offentliga sammanhang, så som vid stora katastrofer, har det antingen blivit en möjlighet för sörjande att bearbeta sina egna, tidigare förluster eller så påminns besökaren om sin egen relation till liknande händelser, vare sig de redan har skett eller kommer att ske i framtiden (Clark & Franzmann, 2006; Lieberg, 2010b). Deltagande i massminnesritualer kan beskrivas som ett sökande efter det positiva och efter samstämmighet i ett samhälle där deltagande i religiösa ceremonier och konfrontation med oförutsedda händelser är liten eller saknas helt. Jack Santino (2006) menar att människor i allmänhet reagerar på massindustrialiseringen av döden och avståndstagandet av det moderna samhällets till dess traditioner och ritualer. Enligt Post et al. (2003) uppstår behovet av sociala möten i sökandet efter förståelse av meningen, eller meningslösheten, av en plötslig och orättvis död eller katastrof. De menar att delad sorg kan fungera som en sorts mental och andlig första hjälpen. Ronald L. Grimes (2003, s. 199) förklarar detta genom att säga "We ritualize in order to render the event real".

Budskap till passerande vid Stampens kyrkogård i Göteborg.

Enligt Haskins & DeRose (2003) är en minnesplats ett materiellt uttryck för förlusten av liv och möjligheter och fungerar som ett sätt att sprida namnet på dem som har förlorats. Den materiella minnesplatsen skapar ett ingrepp i stadsrummet genom att låta den plats, som har sårats djupt genom sin förlust, synas och höras.

Det nya sättet att ritualisera kring döden och uppkomsten av spontana minnesplatser förändrar dock inte de traditionella begravningsriterna. Syftet är inte ersätta de traditioner som finns kring begravning utan att komplettera vad vi som individer saknar vid de moderna begravningsriterna. Haney et al (1997) beskriver spontana minnesplatser som en direkt, och stark, reaktion så fort dödsfallet har inträffat. Av den anledningen blir också själva platsen för utförandet av minnesritualerna ofta platsen för dödsfallet eller en plats nära associerad med den avlidne.

De uppkomna minnesmärkena tränger sig sakta in i människors vardag och ger en känsla av att de döda fortfarande är närvarande. De fungerar inte som gravplatser som väntar på något enstaka besök utan kommer istället nära de berörda genom att befinna sig på en offentlig plats. Santino (2006, s. 13) menar att "Spontaneous shrines place deceased individuals back into the fabric of society, into the middle of areas of commerce and travel, into everyday life as it is being lived."

Enligt Barbro Klein (1995) är ritualer som genomförs på offentliga platser alltid av social karaktär och kollektiva eftersom de genomförs på synliga platser och levererar någon form av socialt budskap som åskådare ska reagera på. Den offentliga platsen är i princip tillgänglig för alla vilket innebär att människor möts och sociala konstruktioner uppstår. Vare sig man är delaktig i själva ritualen eller en förbipasserande åskådare blir man delaktig i den sociala konstruktionen. Det är dock inte alltid så att utformarens avsikt eller budskap förstås av åskådarna. Santino (2006) menar där att åskådarnas uppfattning av vad som händer nästan alltid skiljer sig från utformarens avsikt, vilket kan leda till en potentiell konflikt. När människor approprierar gaturummet och iscensätter ritualer på en plats ger de platsen en ny identitet och betydelse som andra inte alltid förstår. Klein (1995) menar dock att identiteten och betydelsen kommer att varieras eftersom nya användningsområden och användare hela tiden tillkommer. Det innebär att olika platser alltid kommer att tilla eller stöta bort olika människor vid olika tillfällen. Enligt Lieberg (2010b) skapar dessutom minnesplatsen en identitet åt den omkringliggande platsen.

Ritualer väcker uppmärksamhet

Hege Westgaard (2006) hävdar att genom att defi-

niera handlingar som ritualer exotiserar man dem men gör det även möjligt att analysera dem. En ritual kan vara allt från en grundlös, återkommande handling till en djupt omvälvande erfarenhet. Trots det beskrivs ritualer inom litteraturen ofta i negativa ordalag. Syftet är av "avslöja" dem som grundlösa, tomma och ineffektiva genom att de i sig inte kan åstadkomma eller leda till en förändring. Det motsatta läget råder i massmedierna som gärna lyfter fram, hyllar och exponerar dessa typer av ritualer (Post, Grimes, Nugteren, Pettersson, & Zondag, 2003). Ett svenskt exempel på en sådan, i medierna, högt exponerad händelse är fallet med dödsmisshandeln av Riccardo Campogiani i Stockholm 2007. Mediernas fokus efter den händelsen var inte så stor på Riccardo utan på, den då 15-årige, Anton Abele som med anledning av misshandeln drog igång en facebookgrupp och sedermera en manifestation mot gatuvåldet och blev hyllad som hjälte både i Sverige och internationellt (Isaksson, 2007). Mediernas kraftiga fokus på ritualerna som följde efter händelsen gjorde att Anton Abele lyftes fram till en central person i fallet trots att han egentligen inte hade någon direkt relation till Riccardo Campogiani. Den stora mediefokusen kring Anton Abele har dock i slutändan medfört att han har kunnat fortsätta sitt engagemang i frågan och att han även har bildat en aktiv organisation mot gatuvåldet (Stoppa

gatuvåldet!, 2011).

Post et al. (2003) beskriver processen som ritualiserandet har genomgått de senaste 50 åren som en förändring från en brist på ritualiserande och religiositet till att det numer råder ett överflöd och blomstrande av användningen av riter.

Den spontana minnesplatsen historik

Blomsterhav, placerade av ljus och gosedjur och stilla processioner vid en olycksplats som en del av spontana, offentliga minnesritualer är ett relativt nytt fenomen i vår del av världen. Offentliga sorguttryck, så som minnesmärken längs med bilvägar för att minnas och hedra offret eller offren av en trafikolycka, har tidigare i associerats med södra Europa men har under senare år även blivit vanligare i norr (Post, Grimes, Nugteren, Pettersson, & Zondag, 2003). Lieberg (2010b) definierar spontana minnesplatser som platser där en olycka, ett mord eller en katastrof har inträffat, och där människor sedermera lägger blommor, tänder ljus och placerar ut fotografier.

I ett nordiskt perspektiv har sorguttryck varit relativt återhållsamt sedan länge tillbaka. Även om döden var mer närvarande i människors liv fanns sociala begränsningar på vad som ansågs vara ett acceptabelt sätt att sörja. Att gråta offentligt ansågs vara ett sätt att tala

om att man saknade och älskade den avlidne men i och med religionens starka inflytande kunde alltför starka reaktioner även ses som om den sörjande satte sig emot guds vilja, då det var gud som styrde över människornas öde (Westgaard, 2006).

I Sverige börjar man se spår av den här typen av spontana och offentliga minnesplatser i samband med mordet på Olof Palme, 1986. Blommor och ljus placerades ut på mordplatsen och människor samlades på platsen. I flera tragiska och katastrofala händelser som följde de närmsta åren kom denna typ av företeelse att utvecklas och växa. När Estoniakatastrofen inträffade 1994 hade en tradition av att bege sig till en samlande plats för att tända ett ljus eller lämna blommor redan etablerat sig. Många gånger var det lokala kyrkor runt om i landet som öppnade sina dörrar och samlade människor oavsett religiös övertygelse. Kyrkan med sin personal, kyrkobyggnader och församlingens lokaler användes som en viktig expert vad gällde sorg och som en ritualförrättare i hela landet. Numera är spontana minnesplatser och att tända ljus och lämna blommor vanligt förekommande i hela landet. Före 1986 var det inte så (Pettersson, 2003).

Då minnesplatser har blivit allt vanligare har de även blivit mer erkända som ett uttryck för människors behov att uttrycka sin egen sorg. Det är lätt att tro att

minnesplatser och minnesföremål enbart vittnar om en historisk händelse men i själva verket ger de i sig även uttryck för liv och mening. Genom att minnas det förgångna besvärjer de också framtiden (Lieberg, 2010b). Jonathan Lohman (2006) visar i sina undersökningar att besöka en minnesplats ger en helt annan känsla än att besöka en grav. En grav representerar döden medan en minnesplats representerar livet.

Minnesplatsens utformning och tillämpning

Att sörja på en begravningsplats är en privat sak, som enbart den närmaste familjen kan och får ta del av. Som kontrast inbjuder den spontana minnesplatsen till deltagande av ett helt samhälle, särskilt om antalet döda är stort eller om den avlidne var en betydelsefull eller känd person. Sådana händelser kan även få människor att söka sig till en minnesplats långväga ifrån (Senie, 2006). Haney et al (1997) har sett att de som deltar vid spontana minnesplatser i första hand inte är den närmsta familjen eller nära vänner. Många gånger kan det vara människor som inte har någon relation alls till den avlidne men som upprörs av dödsfallet eller identifierar sig med de sörjande, och därför väljer att delta i ritualerna och skapandet kring en minnesplats. Senie (2006) konstaterar att de spontana minnesplatserna är folkliga företeelser. Ett sätt för gemene man att delge

John Lennons minnesplats, Strawberry Fields, i New York

sin egen historia. Det skapar en plats där människor kan mötas och dela på sin sorg eller ilska över det inträffade. Saltzman (2006) menar att en minnesplats i sig inte förändrar något, men det ger de drabbade, och de människor som ser eller besöker minnesplatsen, ett sätt att dela sina tankar och minnen. Detta leder till att minnesplatsen ytterst erbjuder en möjlighet för ett helt samhälle att läka sina sår.

Nya förhållningssätt

Minnesplatser skapar också möjlighet att visa en personlig relation mellan den avlidne och den efterlevande. Ofta finner man tända ljus, som också kan vara åter-

kommande vid betydelsefulla dagar men framför allt skapas personliga ritualer av de som besöker minnesplatsen. Många saker som inte är tillåtna att lämna på en begravningsplats, så som kläder och saker som tillhörde den avlidne, lämnas ofta på minnesplatser. Enligt Clark och Franzmann (2006) finns exempel då människor har ställt glas med alkoholhaltig dryck för att ta ett sista, avskedsglas tillsammans. Placerandet av personliga föremål på minnesplatser är, enligt Lieberg (2010b), ett uttryck för ett behov att fortsätta ta hand om den avlidne.

Ytterligare ett fenomen har blivit vanligare i norra Europa när det gäller sorgeritualer. Multikulturella inslag har kommit in i de offentliga och det påverkar även förhållandet till döden och sättet vi sörjer på. Albertina Nugteren (2003, s. 97) beskriver en officiell minnesceremoni efter Bijlmerolyckan (då ett flygplan kraschade in i ett bostadshus i Bijlmer, utanför Amsterdam 1992) som en "pleasant theater". De multietniska Bijlmerborna visade ett nytt sätt att hedra de döda. Minnesceremonin som direktsändes på TV var fylld med exotiska inslag som dans, trummor, starka färger och en mångfald av musik och språk. Nugteren (2003) upplevde att även om orsaken till ritualen var sorgfylld bidrog den positiva stämningen till en lättnad och en möjlighet att gå vidare i sorgearbetet.

Den professionelle designerns roll

När en officiell minnesplats skall utformas är det viktigt att ta hänsyn till både de efterlevande och allmänheten. I Anna Peterssons avhandling (2010) talar hon om vikten att gå fram varsamt när en minnesplats placeras mitt i stadslivet. Dels måste man ta hänsyn till att förbipasserande kan ta anstöt av en plats med starka associationer till döden och dels måste de efterlevande som besöker platsen känna ro och möjlighet till eftertänksamhet. Carola Wingren har i sin avhandling (2009) introducerat begreppet passagelandskap. Passagelandskap som term kan användas för att beskriva gränslandet mellan det yttre och det inre landskapet. I frågan om en minnesplats kan det röra sig om de rum som de förbipasserande rör sig i och rummet som utgör själva minnesplatsen. Både Petersson (2010) och Wingren (2009) menar att passagelandskap kan fungera som en slags introduktion till en plats, ett sätt att möta platsen försiktigt. Övergången visar vad som är på gång att ske och ger besökaren eller betraktaren, en möjlighet att förstå och reagera inför mötet. Passagelandskapet fungerar därför, i en minnesplats som en mjuk övergång eller brygga mellan rummet för de levande och rummet för de döda (Petersson, 2010).

Den allmänna minnesplatsen

Utan att ha en specifik händelse eller person att bygga en minnesplats kring är det väldigt svårt att kunna utforma platsen. Lieberg (2010b) förklarar dock att utformningen av en allmän minnesplats i sig kan skapa förutsättningar för människor att skapa sin egen plats, utifrån sina egna behov. Med de rätta förutsättningarna redan på plats kan flera människor då samtidigt utnyttja minnesplatsen för var sitt enskilt behov. Men som Lieberg (2010a, s. 248) uttrycker det "Att planera för kreativitet är svårt och komplext".

Exempel på allmänna minnesplatser, som inte är skapade för att hedra en specifik person eller händelse, är väldigt ovanliga. I Sverige finns egentligen bara ett känt exempel på en sådan fast plats som har anlagt och det är en minnesplats skapad intill S:t Nikolai kyrka i Örebro (Svenska kyrkan i Örebro, 2010).

I Malmö skapades en tillfällig installation under De dödas festival 2006 som tjänade som en allmän minnesplats där alla, oavsett religiös tillhörighet, var välkomna att tända ljus, lämna blommor eller meddelanden till de personer de ville minnas och hedra (Habul & Dahl, 2006). Installationen, som kallades De dödas altare, var utformad för att påminna om ett altare och för att ge en känsla av andlighet men utan att för den delen påminna om någon specifik religion. I De dödas altare,

som var utformat som ett halvöppet rum, fanns hyllor och en stor sten där besökarna kunde lämna sina gåvor. Dessutom fanns en griffeltavlevägg där besökarna uppmuntrades att lämna meddelanden och bilder. Det tydliga formspråket hos installationen, med element ty-

Minnesplatsen i Örebro. Foto: Hans Hallberg

piska för minnesplatser, förmedlade att platsen var just en minnesplats (Petersson, 2010).

Efter en intervju med festivalarrangören skriver Anna Petersson (2010) att de flesta besökare upplevde installationen som något positivt. Barn och ungdomar verkade ha varit särskilt aktiva vid platsen eftersom många av de meddelanden som hade lämnats på griffeltavlan var skrivna av barn och unga. Men det hade även höjts upprörda röster. Vissa förbipasserande hade tyckt att det var för mycket att bli påmind om döden på en allmän plats.

Barn och unga skapar egna ritualer

Även Post et al. (2003) konstaterar ett ökat deltagande av barn och ungdomar vid ritualer efter dödsfall, både dödsfall inom den egen familj men även då andra barn och ungdomar dör. Det blir involverade antingen direkt vid dödsfall i den egna vänskapskretsen och omgivningen eller indirekt via media. Gymnasieelever är de som oftare kommer i kontakt med döden genom förluster av sina kamrater i olyckor, självmord och ibland genom gatuvåld och katastrofer. De är även ofta involverade i utformningen av sorgeritualer och eventuella minneshögtider, så som spontana minnesplatser.

I intervjuer som Westgaard (2006) har gjort med ungdomar som har deltagit vid spontana minnesplatser

framkommer det att det var viktigt att platsen syntes. Ungdomarna uppgav att bara bege sig till platsen och stå där duger inte eftersom det inte syns att man bryr sig om personen som har avlidit. Det var viktigt för ungdomarna som deltog att lämna någon typ av avtryck, dels för att visa sitt stöd för den avlidne men också för visa andra att den avlidne är saknad och älskad. Det var även viktigt att det saker de placerade på platsen var av en personlig natur, till exempel en sångtext från en sång de hade sjungit tillsammans. Det faktum att ungdomarna, som Westgaard intervjuade, hade sparat tidningsklipp från händelsen som ett bevis på sitt deltagande, menar Westgaards (2006), pekar på vikten av att syns och blir sedda i samband med deltagande vid spontana minnesplatser.

För många barn och ungdomar kan det personliga skrivandet och tecknandet, förutom känslan av lättnad och befrielse även, fungera som ett sätt att brygga klyftan mellan livet och döden, att få nå ut till personen på den andra sidan (Post, Grimes, Nugteren, Pettersson, & Zondag, 2003). Att lida förlust har, enligt Margaret R. Yocom (2006), de facto ansatts av många vara själva ursprunget till konsten och den kreativa processen.

I Westgaards (2006) studier kom det fram att minnesplatser definierades av ungdomarna själva och blev deras egen ritual. De bestämde dess form och hur länge

Minnesgraffiti från Malmö.

den skulle existera. Det faktum att ungdomarna förlorade en jämnårig kamrat gjorde det svårare att acceptera dödsfallet. Samtidigt förde de diskussioner som uppstod om hur man hanterar förlusten av en vän med sig att ungdomarna fick ny syn på sådant som relationer och vänskap.

Medan ungdomarna upplevde den spontana minnesplatsen som något positivt och som något som hjälpte dem i deras sorgearbete har andra vuxna i deras närhet varit mer skeptiska. I Westgaards undersökningar är de vuxna visserligen förstående för att ungdomar hanterar sin sorg på sitt sätt men de föredrar traditionella ceremonier och anser till och med att de är bättre än de nya. Kritiken riktas främst mot att de spontana minnesplatserna tränger in i det offentliga rummet och påminner oss om döden. Det finns även en oro för att de ska komma att användas i politiska syften. Men det ses även som en överreaktion och svaghet, något som inte är helt äkta och där man, genom att delta, förringar den tragiska händelsen.

Att involvera barn och ungdomar i planeringen

Medborgarinflytande och brukarmedverkan

Användande av medborgarinflytande och brukarmedverkan är en fråga som under de senaste årtiondena aktualiserats inom planeringen och utformningen av vår fysiska omgivning. Många projekt har satts igång för att engagera människor i och inom olika områden och för att få dem att delta i beslutsfattande processer. Flera av dessa har dock varit misslyckade och de har inte fått någon fortsättning. Misslyckandena visar sig ofta bero på att den eller de som bjuder in brukarna inte har tillräcklig förståelse för brukarnas brister i kunskap. De saknar dessutom de pedagogiska verktyg som behövs för att förmedla viktig kunskap till brukarna (Johnsen, 2009).

Det är vanligtvis lönsamt att låta brukare och användare delta i planering och utformning av sina miljöer bland annat eftersom överklagandena blir färre. Deltagande skapar dessutom en känsla av ansvar och engagemang, vilket minskar risken för framtida skadegörelse. Det blir, helt enkelt, mer hållbart och ekonomiskt försvarbart att bjuda in brukarna till dialog då ett väckt engagemang hos dem gör att förändringar lättare

accepteras (Boverket, 1998).

Denvall & Salonen (2000) visar i sin forskning att genom att delta och engagera sig i frågor som upplevs som viktiga skapar sig individen kunskap och får en viss bekräftelse. Detta kan i sin tur leda till minskat utanförskap och ökad förståelse och därmed gynna samhället i stort. Men för att människor ska känna att det är mödan värt att delta och engagera sig måste de uppleva att de faktiskt är med och påverkar. Att enbart delta i symboliska aktiviteter eller verksamheter med manipulativa avsikter leder istället till segregation och att de avskräcks från vidare engagemang.

Barns och ungas fysiska omgivning

Eftersom den fysiska omgivningen påverkar alla människor skulle man tro att behov hos alla grupper i samhället har tagits i beaktning när städer och andra miljöer planeras. Men enligt Boverket (2000) är just dessa miljöer sällan planerade utifrån barn och ungdomars behov. I ett fåtal fall har människor som arbetar nära barn och ungdomar fått vara med och delgivit sin kunskap. Men när det gäller att faktiskt ta tillvara på barnens och ungdomarnas egna kunskaper och erfarenheter har detta först börjat debatteras och prövas under senare åren.

Barn och ungdomar använder den fysiska miljön

annorlunda än vad vuxna gör. Små barn söker hela tiden tolka och förstå sin omgivning och det som det ser medan vuxna invant kan passera utan att lägga märke det. Barnen uppfattar även upplevelser och skalor annorlunda än vad vuxna gör och kan därför tycka att ett avstånd är långt även om den vuxne inte uppfattar det så. Enligt Boverket (2000) utgår vuxna från sina egna referensramar då de planerar miljöer för barn och unga och har därför svårt att se de behov som barnen har för att kunna utvecklas till självständiga individer.

Till skillnad från små barns upplevelser av den fysiska omgivningen är ungdomars upplevelser och utforskningsningar inte begränsade till den närmsta miljön. Liebergs (1992) studier visar att ungdomar istället söker sig till offentliga miljöer där det samlas och rör sig andra människor. För dem är den sociala dimensionen viktig och i de offentliga miljöerna kan ungdomarna pröva olika handlingar och beteenden, skaffa kontaktnät och få en möjlighet att synas och få bekräftelse. Således blir den offentliga miljön en plats för ungdomar att förbereda sig för vuxenlivet.

Barn och unga som kunskapsbank

Om barn får möjlighet "... att studera sin stad kan de få redskap att visa hur de upplever staden och därmed lära den vuxna omgivningen att förstå barnperspekti-

vet. På så sätt blir staden läromedel både för de vuxna och för barnen. Barnen får också redskap för att föreslå förändringar i en demokratisk process." (De Laval, 2010, ss. 39-40)

Att involvera barn och ungdomar då en plats i staden ska utformas eller förändras, och ta till vara på deras kunskaper, kan ge en plats helt nya dimensioner. Boverket (2000) menar att barn och ungdomar kan visa på möjligheter med en plats som de vuxna inte kan föreställa sig. På det sättet kan vi skapa större variation i våra fysiska miljöer och göra dem tillgängliga för fler.

Pia Schmidtbauer pekar i boken *Barns rätt till staden* (2010a) att det är viktigt att vara tydlig med ramar kring ett projekt som involverar barn och unga. Schmidtbauer menar att barn och ungdomar måste förstå på vilket sätt de bidrar. Det är därför viktigt att till exempel vara tydlig med vilken budget som är aktuell för projektet. Om barn och unga ska kunna sätta fysiska spår i staden eller om deras erfarenheter ska komma med i beslutsprocesser måste även uppdragsgivaren förstå att det tar tid att arbeta med medborgarinflytande eftersom det inte går att arbeta på ett traditionellt sätt. Uppdragsgivaren måste också vara beredd på att resultatet blir ett annat än de har väntat sig.

Mie Svennberg (2010) talar om de fyra T:na; Tid, Tålmod, Transparens och Tydlighet, i samband med

processer där barn och unga är involverade. Svennberg konstaterat att det först krävs tid och tålamod från de vuxna och att de vuxna sedan är tydliga i kommunikationen med barn och unga om vad det är som gäller i det specifika fallet. Tydligheten innefattar den informationen om processen och varför barnen blir involverade men även tydlighet i kommunikationen av den som genomför projektet, det vill säga hur man uttrycker sig och vilka signaler man sänder till barnen och ungdomarna. Slutligen är det viktigt det med återkoppling genom att återkomma och berätta hur barnens och ungdomarnas idéer och tankar har tagits emot av beslutsfattare. Om barnens och ungdomarnas idéer inte har kunnat genomföras är det viktigt att återkoppla och tala om varför och kanske även hjälpa dem och uppmuntra dem att eventuellt gå vidare med de saker i projektet som de kanske kan påverka själva. Genom hela processen och dess efterspel är det viktigt att barnen och ungdomarna kan se och förstå vad som händer. Utan den transparensen riskar de att känna att deras tankar, åsikter och idéer inte har någon betydelse.

Tidiga exempel då ungdomar har blivit engagerade i planeringen och utformningen av sin miljö har visat sig misslyckade just på grund av att transparensen och tydligheten saknades i projekten. Då parkkontoret i Helsingborg funderade på att skapa en Ungdomens plats

bjöd de in nio arbetslösa ungdomar att delta i projektet. Projektledaren Tim Delshammar (1999; 2005) beskriver hur de deltagande ungdomarna känner att de inte har någon verklig makt i projektet. De är skeptiska till om deras förslag och idéer kommer att tas på allvar och osäkra på vad som förväntas av dem. Även om kommunen till viss del var positiva till projektet, och ansåg att det gav lärdom om brukarmedverkan och medborgarinflytande så förverkligades aldrig ungdomarnas förslag. Förvaltningen hade insett att de hade för lite inflytande över hur den yta som ungdomarna planerade kunde förändras.

På senare tid har dock flera goda exempel börjat synas. I stadsdelen Bergsjön i Göteborg engagerades flera hundra barn i åldrarna nio till tolv, under flera år, i ett projekt som dels handlade om att lära sig om konst, arkitektur och sin närmiljö och dels om att själv få påverka sin närmiljö. Barnen fick undervisning i skolan om arkitektur och om varför deras stadsdel såg ut på ett visst sätt. De fick även möjlighet att tillsammans med konstnärer skapa bilder och betongföremål med mosaik som tema. All den kunskapen som barnen hade fått omsattes sedan i olika verkliga projekt runt om i stadsdelen och innefattade bland annat utsmyckning av torg och spårvagnshållplatser med betongmosaik som barnen själva hade skapat. Svennberg (2010), som ledde

projektet, beskriver hur hon flera år senare möter de elever som deltog och att de känner en stolthet då de vistas på den plats som de själva har varit med och skapat.

En viktig arena för att kunna fånga upp barns och ungdomars åsikter och kunskaper är skolan. Genom att möta dem på den plats där deras naturliga vardag utspelar sig, och där de känner sig trygga, kan en god dialog upprättas (Boverket, 2000). Men skolan kan ha fler funktioner som bidrar till barn och ungas möjligheter att känna delaktighet ökar. För att kunna bygga ett förtroende bland barn och unga och för att bygga en framtida kunskapsbank betonar Schmidtbauer (2010b) betydelsen av att introducera arkitekturen i skolan som kunskapsmetod. Om barnen redan i tidig ålder blir medvetna och får kunskap om arkitektur och sin närmiljö kommer de även i framtiden att ha mycket lättare att påverka den. En ökad kunskap och förståelse kan på detta sätt bidra till ett ökat engagemang från framtidens vuxna medborgare.

Den tidigare forskningen som har gjorts, både inom området minnesplatser och inom området deltagande och brukarmedverkan, samt de erfarenheter och konkreta planeringsexempel som jag har presenterat här, har inspirerat mig i min uppläggning av den studie som vidare kommer att presenteras.

TILLVÄGAGÅNGSSÄTT

Genomförandet av arbetet har varit indelat i tre delar, en teoretisk, en empirisk och en analytisk del.

Teoretiska delen

I den teoretiska delen har jag försett mig med grundläggande kunskaper för att kunna agera som expert och guide åt ungdomarna i vårt samarbete. Kunskaperna handlar om minnesplatsen som fenomen genom att studera vad en minnesplats är, vad den har för betydelse och vem som använder den. Men kunskaperna handlar också om förståelse för de möjligheter som finns att involvera barn och ungdomar i en skapande- eller planeringsprocess. Genom att förstå hur jag kan arbeta med ungdomarna i sådana processer kan jag få ett mer professionellt förhållningssätt i samarbetet med ungdomarna.

Empiriska delen

Den empiriska delen har bestått dels av en fältfas som behandlar mitt möte med platsen och involverade intressenter. I denna fas ingick mötet med platsen genom att fysisk besöka och studera platsen i nuläget men även mötet med platsen genom andra aktörer så som kyrkan, skolpersonal och kontrakterade entreprenörer. Detta gav mig en ökad förståelse kring vad det är för miljö som jag skulle arbeta med men också en förståelse

till de redan föreslagna planerna kring hur platsen kommer att utvecklas.

Genom att besöka platsen fick jag en uppfattning om det rum som bildar platsen. Jag kunde studera de väggar som kyrkan, kulturhuset och gymnasiet bildar kring platsen. Men för att fullt ut förstå PA Halls terrass var jag tvungen att undersöka de planer som visade hur platsen skulle utvecklas och även träffa och diskutera platsens utveckling med inblandade aktörer. Då inga planer var helt fastlagda vid början av detta examensarbete bygger mina undersökningar på de förhandskopior och förslag som de anlitate landskapsarkitekterna, för PA Halls terrass, presenterade vid vårt möte.

Den viktigaste biten av den empiriska delen handlar dock om själva samarbetet med ungdomarna och deras involvering i skapandet av platsen. Att utforska vilka metoder som var tillämpningsbara för att engagera ungdomarna och hur deras tankar och idéer kunde omvandlas till ett konkret gestaltungsförslag blev en del av processen. Jag valde att inleda samarbetet genom att anordna en workshop med inledande inspirationsföreläsningar och platsbesök. Valet av workshop gjordes för att försöka väcka ett intresse hos ungdomarna och för att kunna hitta de ungdomar som var intresserade att fortsätta arbeta med skapandet av minnesplatsen. Tanken var också att vi vid nästa träff skulle kunna

återkoppla till de idéer som kom fram i workshopen och på så sätt arbeta fram alternativa förslag och skapa diskussion. Den metod som jag valde att tillämpa som diskussionsforum är närmast lik fokusgrupper (Wibeck, 2000) eftersom det innebär att vi tillsammans satt i mindre grupper och diskuterade. Fokusgrupperna träffades vid två tillfällen. Dessa tillfällen dokumenterades dels genom egna anteckningar och dels genom en ljudupptagning.

Analytiska delen

Den tredje, och analytiska, delen handlar om att studera ungdomarnas framtagna förslag och genom att analysera och diskutera kring dessa söka förståelse kring hur ungdomarnas kunskaper kunde tas tillvara på och vilken som var min roll i processen och hur den kan vidareutvecklas. För att jag på bästa sätt skulle kunna analysera ungdomarnas förslag byggde jag upp en modell av platsen och studerade hur båda förslagen förhöll sig till sin omgivning och granskade förslagen utifrån vilken uppfattning av rumslighet, form och skala som ungdomarnas förslag hade.

Genom att jag i hela genomförandet tillämpade en iterativ process, det vill säga en process där jag hela tiden återkopplade och reflekterade över mötet med ungdomarna och deras diskussioner, kunde jag hela ti-

den reflektera över och analysera de idéer, skisser och ritningar som hade vuxit fram tillsammans med ungdomarna (se figur 1). Det underlättade och skapade möjligheter inför nästa möte med ungdomarna vilket hjälpte mig att kunna leda ungdomarna så att de kunde vidareutveckla sina tankar och konkretisera dem mot ett slutgiltigt förslag.

Deltagarorienterad forskning som kvalitativ metod

Den kvalitativa metod som bäst tillvaratar mitt syfte och mål är en, så kallad, deltagarorienterad forskningsmetod. Holmer och Starrin (1993, s. 5) har definierat deltagarorienterade metoder som ”de metoder och förhållningssätt inom forskning som stimulerar andra än

forskare att delta mer aktivt i forskningsprocessen än vad som är brukligt”.

I deltagarorienterad forskning interagerar intervjuaren, enligt Steinar Kvale (1999), med de intervjuade och tolkar och omtolkar också de berättelser som kommer fram i intervjuerna. Intervjuaren tillåts alltså att själv utvecklas i processen och reflektera över sin egen roll i densamma.

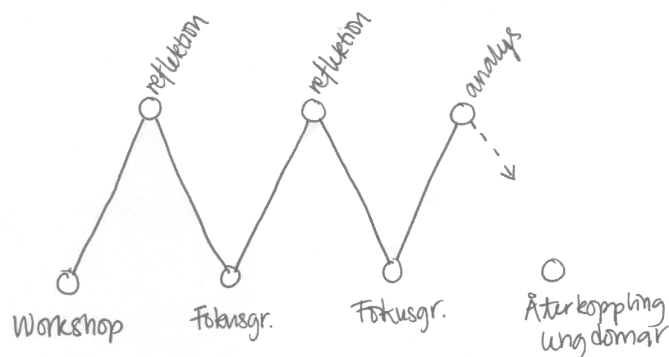
”Intervjuaren är själv forskningsverktyget. En god intervjuare är expert både på ämnet för intervjun och på mänskligt samspel. Intervjuaren måste hela tiden fatta snabba beslut om vad som ska frågas och hur det ska frågas ... En intervjuare bör vara kunnig på det område som är föremål för undersökningen, behärska konsten att samtala, ha språkkänsla och ett öra för intervjupersonens speciella sätt att uttrycka sig. Intervjuaren bör ha sinne för goda historier och kunna bistå den intervjuade i berättandet.” (Kvale, 1997, s. 136)

Den stora skillnaden mellan en kvalitativ och en kvantitativ forskningsansats är att de kvalitativa bygger på få fall eller undersökningar men att dessa har genererat rikligt med information. Därför kan de kvalitativa metoderna ge lika mycket eller till och med mer och djupare information än kvantitativa. När ett kvalitativt angreppssätt tillämpas observerar forskaren fenomenet inifrån och fungerar både som deltagare och observatör

(Holme & Solvang, 1997).

Holme och Solvang (1997) menar också att valet av metod kommer att innebära olika upplägg av undersökningen. Kvalitativa studier präglas vanligtvis av flexibilitet medan kvantitativa präglas av strukturering. Flexibiliteten i de kvalitativa metoderna gör att forskaren kan komma att behöva ändra på upplägget under själva genomförandet av undersökningen. Detta beroende dels på att forskaren har fått nya erfarenheter under arbetet men också på grund av oförutsedda händelser i mötet med de undersökta. Lieberg (1994) anser också att de metoder man väljer dels måste grunda sig på studiens frågeställning men även de problem och grupper som studeras. Valet av metod avgörs oftast först i den konkreta situationen och är beroende av vilka resurser och möjligheter som står till förfogande. Det innebär att sättet att samla in data ständigt kan komma att skifta och att forskaren måste kunna se och hitta olika möjligheter att kombinera flera olika tillvägagångssätt. Lieberg (1994) kallar detta för ett strategiskt förhållningssätt.

I min studie har jag till stor del tillämpat detta strategiska förhållningssätt på många av de beslut som jag har tagit och val som jag har gjort. Jag har vid flera tillfällen varit tvungen att snabbt konstruera om upplägget i studien och besluten har oftast baserats på det problem jag för stunden har ställts inför. Besluten har oftast påver-

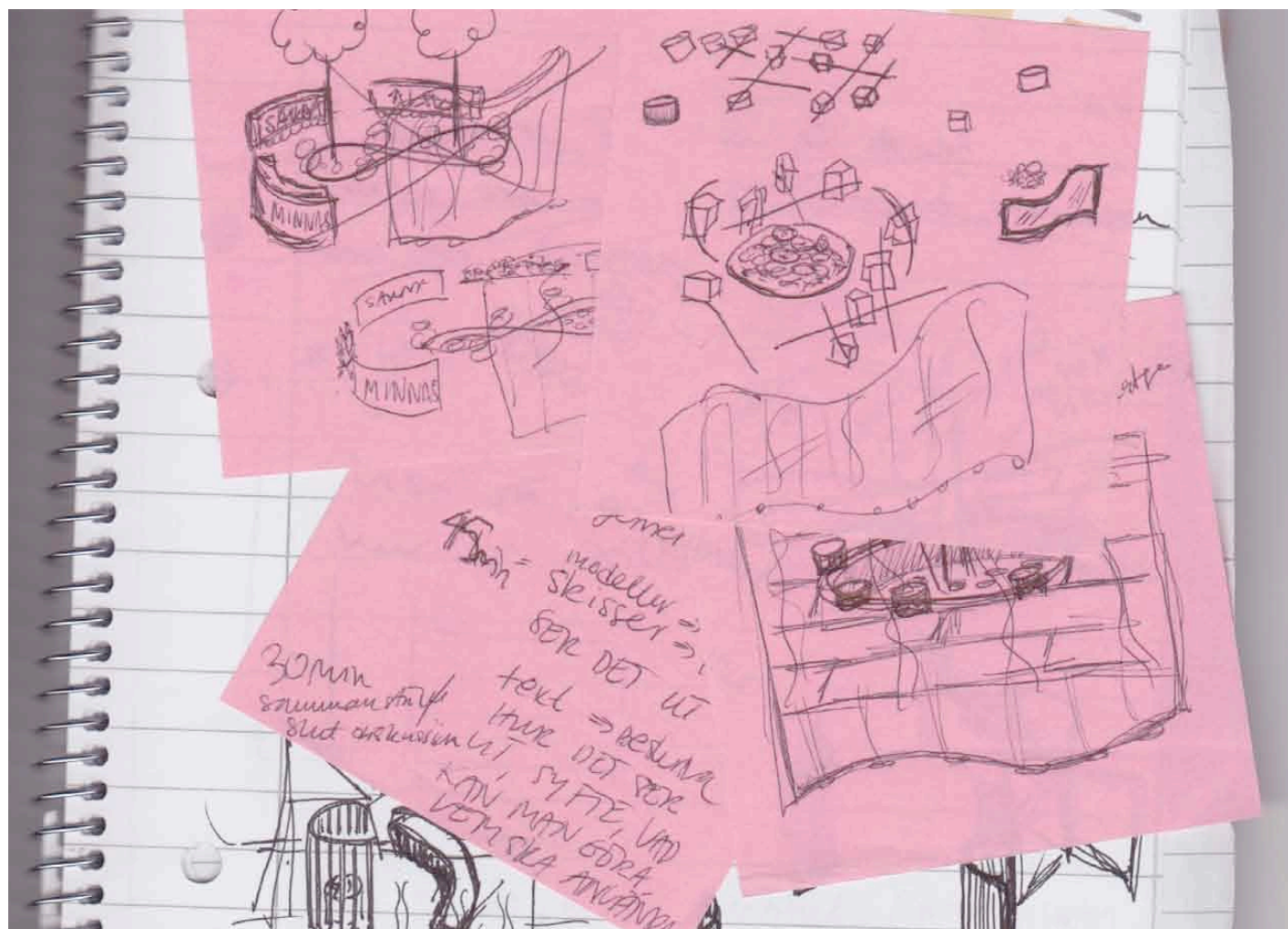
Figur 1. Idéskiss över min iterativa process

kat hela det fortsatta upplägget av studien. Ett konkret exempel på detta redovisas i kapitlet om processen och handlar om det beslut jag måste fatta när jag inser att jag har betydligt fler ungdomar som är intresserade att fortsätta arbeta med minnesplatsen än vad jag hade räknat med. Det beslut jag fattar kommer att påverka hela fortsättningen av samarbetet med ungdomarna samt hela upplägget och slutresultatet av min studie.

Forskarens roll

Som forskare är det alltid svårt att förhålla sig helt neutralt i mötet med de personer man undersöker. Lieberg (1994) menar att det är lätt att påverkas av eller själv påverka dem man studerar. Som forskare gör man dock alltid ett val om vilken betydelse det inflytandet tillåts ha på ens forskning.

Som forskare kan man välja att delta på två olika sätt. Antingen döljer man sina avsikter eller så är man öppen med att man genomför ett forskningsprojekt. Båda metoderna har sina fördelar. Den första metoden kan ge en svar på funderingar som människor vanligtvis inte är villiga att svara på, det vill säga man får en inblick bakom kulisserna. Den andra metoden behöver dock inte innebära att de observerade deltagarna inte är villiga att "visa den faktiska verkligheten". Snarare kan det öppna sättet, och att forskaren har uttryckt att ingen ska svart-

målas, få fram samma inblick bakom kulisserna som vid den dolda undersökningsformen (Davies, 2007).

Lieberg (1994) beskriver den relation som byggs upp mellan forskare och informanter som en kommunikativ process med olika faser. Från att vara den, för informanterna, okände forskaren utvecklas denne genom de fyra faserna, (1) presentation, (2) initiering/prövning, (3) acceptans/avvisning samt (4) relation/ickerelation i bästa fall till en samarbetspartner eller medaktör.

När det gäller forskning där informanterna är ungdomar har Lieberg (1994) visat att forskaren behöver ha stort tålamod och att relationen byggs upp utifrån ungdomarnas förutsättningar och på deras villkor. Med detta i åtanke har jag valt att vara helt öppen om min roll i projektet. Min önskan har varit att snabbt etablera ett förtroende hos ungdomarna och få dem att känna sig fria att uttrycka sina tankar och åsikter.

Workshop

Enligt svenska akademins ordlista (2007) definieras workshop som ”möte med vetenskapligt eller konstnärligt ämne där deltagarna delar med sig av sina erfarenheter kollektivt”.

Fokusgrupp

Enligt Victoria Wibeck (2000) är en fokusgrupp en form av en gruppintervju där målet är att samla in data för forskningsändamål.

Det som utskiljer en fokusgrupp från en traditionell intervju är att den vanligtvis betonar ett specifikt ämne eller tema, enligt Alan Bryman (2008). Detta ämne är enligt Wibeck (2000) alltid förutbestämt av forskaren. Den som håller i en fokusgrupp är dessutom intresserad av hur medlemmar av en grupp diskuterar ett ämne snarare än att få fram enskilda åsikter bland de intervjuade. Med andra ord vill den som använder fokusgruppen som metod se hur medlemmarna i gruppen reagerar på varandras åsikter och hur de gemensamt bygger upp en åsikt genom att interagera med varandra (Bryman, 2008).

Genom att fokusera på interagerandet i en fokusgrupp kan man också tydligare förstå varför vissa individer i gruppen har vissa åsikter. Bryman (2008) menar

att motargumentationer och skilda åsikter kan bidra till djupare diskussioner och förtydligande av enskilda åsikter då deltagarna måste slipa och förtydliga sina argument och åsikter. Diskussionen bidrar också till att deltagarna kan ändra sina åsikter när de blir ifrågasatta genom att det inte längre kan hitta något argument för sin åsikt, något som i slutändan kan leda till att deltagarna når en konsensus i frågan.

Moderatorns roll i en fokusgrupp kan skilja sig åt beroende på om det är en strukturerad eller ostrukturerad fokusgrupp. Enligt Wibeck (2000) är moderatorns roll i den strukturerade gruppen ganska lik den traditionella intervjuarens, där ett antal fastställda frågor följs. I den ostrukturerade introducerar moderator först ämnet och ingriper sedan i diskussionen först när det behövs. Det vill säga moderatorn intar en passiv roll och vågar vänta ut gruppdeltagarna.

Eftersom mina studier inte direkt utgår ifrån att deltagarna ska besvara en fråga utan att de ska hitta en lösning på ett problem kan de råda tveksamheter kring om det faktiskt är fokusgrupper som metod som har tillämpats. Men eftersom ett av mina mål är att studera den process som leder fram till en lösning ger fokusgruppen mig möjlighet att studera interaktionen mellan deltagarna som leder fram till lösningen. Jag har i min roll som moderator till stor del hållit mig passiv och låtit

ungdomarna diskutera utan att lägga för mycket värdering i deras tankar. Min funktion har varit som expert, där jag har besvarat frågor och hjälpt ungdomarna att förstå problematiken. Jag har också uppmuntrat och uppmanat ungdomarna att ifrågasätta och pröva sina egna förslag. Jag har frekvent ställt frågor som varför? och hur tänker du då? men även vad händer om...?.

Redovisning av resultat

Resultatdelen i denna studie redovisas som en form av dagbok över processen och samarbetet med ungdomarna. Denna dagbok varvas med bilder från våra möten och illustrationer och skisser som visar på den process som ungdomarna har gått igenom. Dagboken visar även på ett tydligt sätt hur interagerandet och diskussionerna i gruppen bygger upp en gemensam åsikt, vilket enligt Brymans (2008) teorier är själva poängen med fokusgrupper.

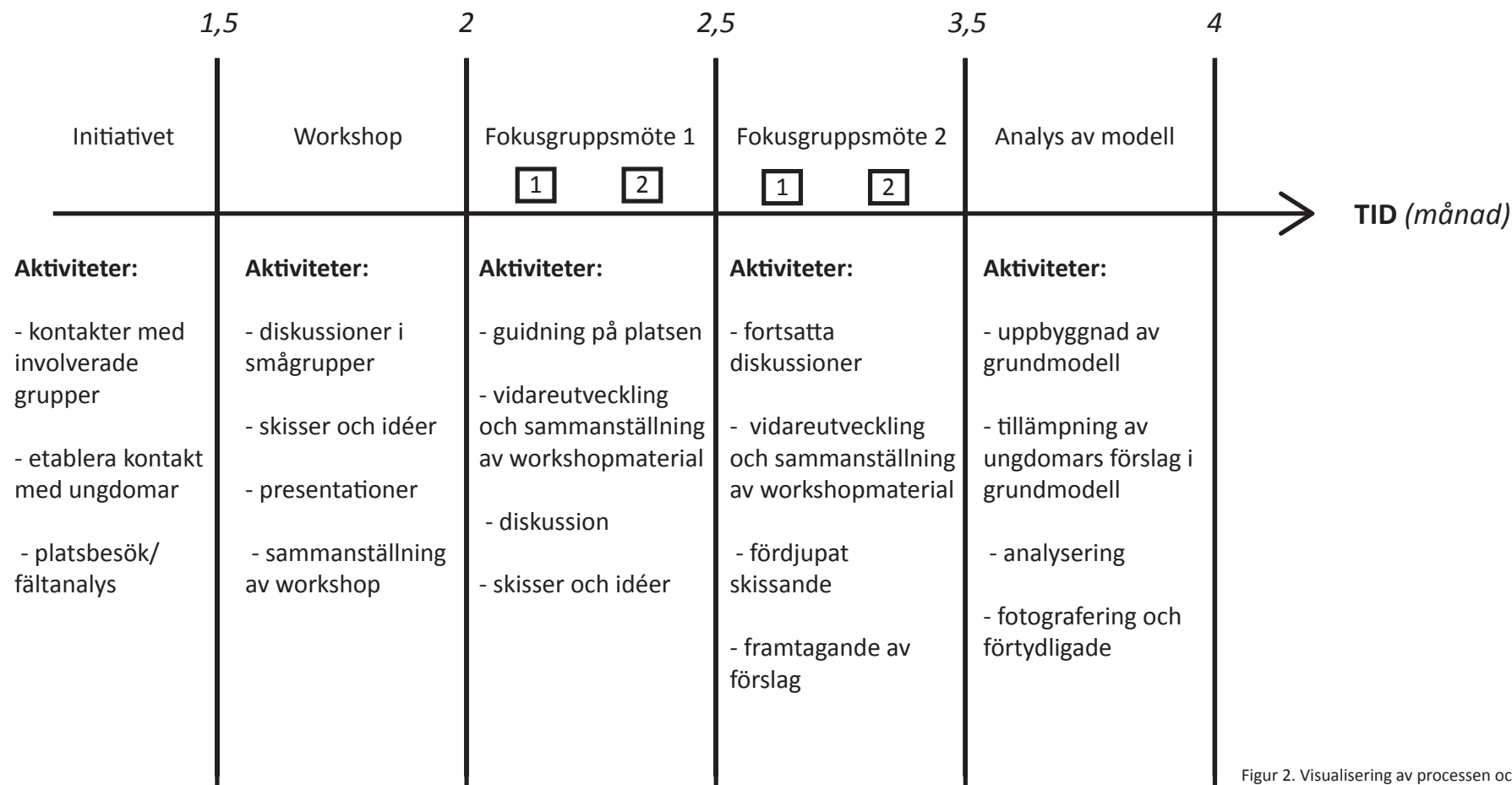

PROCESSEN

Processen visualiserad

Figur 2. Visualisering av processen och samarbetet med ungdomarna

Initiativet

I december 2010 kontaktades Bäckängsgymnasiets enhetschef för att få till stånd ett möte för att undersöka om det fanns möjlighet att engagera Bäckängsskolans elever som deltagare i minnesplatsprojektet. Tillsammans förvaltningschefen på kyrkoförvaltningen samt kyrkoherden vid Gustav Adolfs församling (en av initiativtagarna till idén om minnesplats) deltog jag i ett möte med enhetschefen. Vid mötet förklarades den bakomliggande idén, vad syftet var och på vilket sätt vi ville involvera eleverna. Efter att ha gjort lite research om Bäckängsgymnasiet såg jag att det fanns ungdomar som läste det, i Västsverige, unika Designprogrammet. Jag förklarade för enhetschefen att jag trodde att dessa ungdomar skulle kunna ha goda förutsättningar för att delta i ett samarbete för att ta fram ett förslag för minnesplatsen och undrade om det fanns möjligheter att kunna upprätta ett sådant samarbete. Enhetschefen verkade positivt inställd till det hela och skulle kontrollera med lärare och rektor för designprogrammet hur man skulle kunna lösa det rent praktiskt. Det kanske rent utav skulle finnas möjligheter att integrera minnesprojektet i den ordinarie undervisningen.

I mitten av januari 2011 hade jag och rektorn på designprogrammet ett telefonmöte. Efter ytterligare lite beskrivning av projektet och vad min roll var bestämdes

att jag skulle träffa lärarna under ett arbetsmöte för att besluta om exakt upplägg och under vilka dagar jag kunde få tillgång till ungdomarna.

Jag träffade lärarna kort därefter och kom till mötet med förhoppningar om att kunna starta igång på en gång med elevsamarbetet, men med en väldig osäkerhet kring om det faktiskt var möjligt. Min tanke var att ordentligt lyssna av lärarnas och ungdomarnas situation och anpassa mig helt efter deras undervisning. Till min stora glädje hade rektorn redan förankrat projektet hos en del av lärarna och de hade i sin tur redan informerat ungdomarna om vad det var som var på gång och kollat av eventuellt intresse. Två av lärarna var särskilt engagerade och ivriga om att just deras ungdomar skulle vara med på projektet. Jag förklarade för lärarna att min tanke var att hålla en workshop som startskott och att det för min del inte var några problem att hålla den för många ungdomar. Utav dessa ungdomar ville jag sedan gå vidare och arbeta med en grupp om cirka sex till åtta ungdomar. Jag höll mig relativt passiv under mötet och lät de två engagerade lärarna diskutera hur upplägget skulle se ut för ungdomarnas del, de kände trots allt ungdomarna bäst och jag saknade dessutom inblick i hur undervisningen bedrevs och var upplagd i vanliga fall, så det framstod som det bästa alternativet. Något lärarna ansåg, och vilket jag absolut höll med

dem om, var att deltagande i projektet måste vara på frivillig basis. Men frivillighet innebär normalt att det skulle behöva ligga utanför undervisningen, något som skulle kunna vara ett hinder för att få ungdomarna att engagera sig. En av lärarna kom med idén att vi skulle kunna använda oss av de ungdomar som låg bra till med övriga uppgifter och som skulle kunna göra detta som en extra uppgift. Skulle den ingå i undervisningen fanns det dock behov att det arbete som ungdomarna presterade under de tillfällen som jag träffade dem måste betygsättas av lärarna. Lärarna ville därför att efter mitt samarbete med ungdomarna var över skulle jag sätta mig ner och visa och diskutera vad ungdomarna hade presterat så att lärarna kunde betygsätta deras insats och arbete. Jag påtalade vikten av att vi kom igång så snabbt som möjligt och lärarna såg en möjlighet att flytta fram inlämningar för pågående projekt ett par veckor så att minnesplatsprojektet skulle kunna integreras i undervisningen under tre tillfällen i ett par veckor framåt.

Inför workshopen ville lärarna berätta lite mer om projektet för ungdomarna så att de kort kunde förklara vad projektet gick ut på och för att väcka intresse. Jag satte ihop ett kort presentationsmaterial som de kunde använda med dels lite bilder och dels en del text. Texten innehöll en kort beskrivning av bakgrund och vad syftet med projektet var och hur upplägget och genomföran-

det av samarbetet skulle se ut.

Workshop

För workshopen fanns det möjlighet att avsätta lite drygt två timmar från lärarnas sida. Det innebar att det blev viktigt för mig att vara koncis i min presentation och tydlig i mina instruktioner kring vad ungdomarna skulle arbeta med under workshopen. Introduktion och presentation fick ta maximalt 30 minuter så att det skulle finnas möjlighet för ungdomarna att arbeta i åtminstone en timme i mindre grupper innan det var dags för presentationer och diskussion.

Presentationen

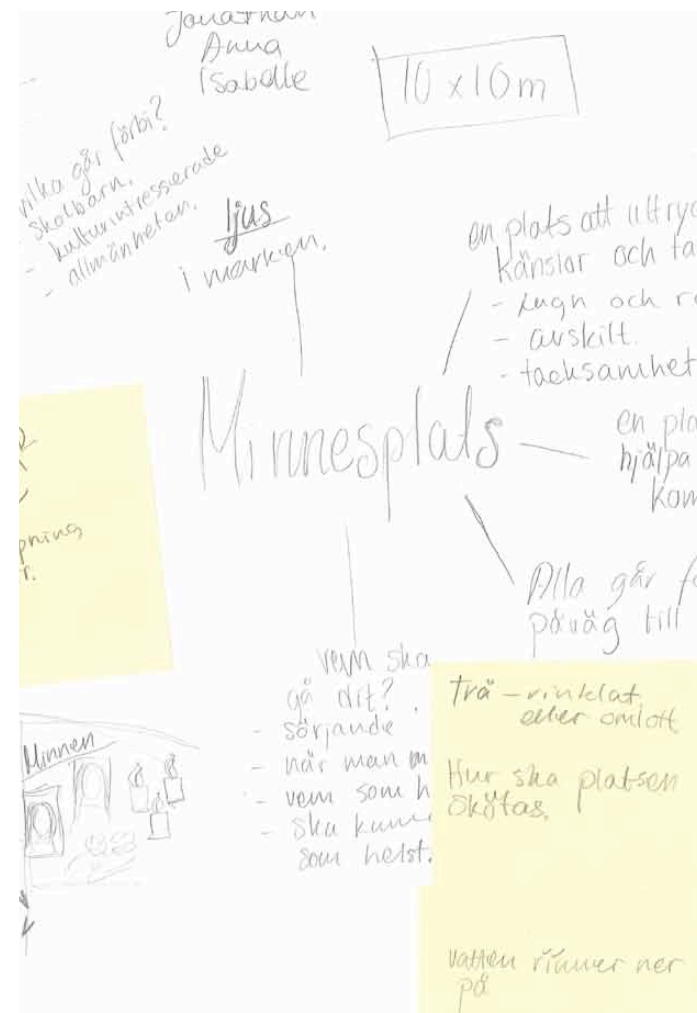
Jag inledde med att presentera mig själv och varför jag var involverad i minnesplatsen. Därefter fick ungdomarna en kort förklaring kring bakgrunden och den bakomliggande idén till platsen. Bland annat togs det upp att trots att det var svenska kyrkan som stod bakom projektet så skulle eleverna tänka att minnesplatsen var en religiöst obunden plats. Slutligen avslutade jag introduktionen med en inspirationsbildvisning på temat minnesplatser. Tanken var att dels visa och diskutera traditionella minnesplatser med ungdomarna men också visa spontana minnesplatser och platser och objekt som används för att minnas men som är annor-

lunda och kanske inte alltid accepterade av andra. Till inledningspresentationen av workshopen kom två hela klasser med designprograms elever, både från årskurs 2 och 3. Utöver det kom även cirka 15 elever från estetiska programmet årskurs 3. Totalt var det ungefär 60 ungdomar som lyssnade på presentationen av projektet. Utav de 60 som hade samlats ursprungligen stannade 15 ungdomar kvar som ville genomföra workshopen.

Grupparbetet

De 15 ungdomarna fick gruppera in i sig i fyra grupper och varje grupp fick i uppgift att fundera på vad det ville att en minnesplats på PA Halls terrass skulle innehålla och hur den kunde se ut. Till sin hjälp fick ungdomarna ett antal diskussionsfrågor (se bilaga 1) som de skulle återkomma till och diskutera under hela sitt arbete. Jag förklarade att det viktigaste under workshopen var att de diskuterade sinsemellan. En i varje grupp fick i uppgift att fungera som sekreterare och dokumentera alla de tankar och idéer som kom fram. Till sin hjälp hade de post-it lappar att skriva ner tankar på, A3-papper att skissa fram idéer eller klistra upp kollage på. Ungdomarna hade tillgång till olika vecko- och månadsmagasin och reklamblad som de kunde bläddra i och inspireras av eller använda för att klippa och klistra.

Under tiden som ungdomarna satt och diskuterade

gick jag runt i de olika grupperna och satt ner med dem en stund och lyssnade på diskussionen samt ställde frågor utifrån det diskussionsunderlag som de hade fått och besvarade även deras frågor och funderingar. Ungdomarna ställde bland annat frågor om de bilder som jag hade visat under inspirationsföreläsningen och jag berättade lite mer om dem.

Jag gick runt så att jag var hos varje grupp åtminstone två gånger. Första gången var jag endast nyfiken och ställde frågor om vad de hade kommit fram till och hur de resonerade och jag uppmuntrade dem till att arbeta vidare. Andra gången jag kom tillbaka ville jag få dem att reflektera djupare över sina idéer och förslag och jag ställde därför frågor som varför, för vem och vad händer om...?. När det återstod ungefär 20 minuter av vår tid bröt jag workshoparbetet och bad varje grupp berätta vad de hade kommit fram till.

Gruppredovisningar

Den första gruppen bestod av fem ungdomar som läste tredje året på designprogrammet. De beskrev att de inte bara ville ha en plats som var till för att sörja, utan att man även skulle kunna sitta där och tänka efter. De tänkte sig att det kanske skulle vara en gunga, eller flera gungor, i ett träd som skulle användas för att sitta och reflektera. Men de ville även att det skulle finnas

möjlighet att ställa ljus, och att skriva meddelanden. De hade en tanke om att man kanske kunde använda något material att skriva med som regnet kunde spola bort, till exempel krita eller whiteboard med pennor. De ville även skärma av platsen på något sätt, med någon form av skiljevägg, kanske i glas, i kombination med vatten. Vattnet skulle rinna längs med väggen och på så sätt skulle skärmarna inte bara fungera som en visuell avskärmning utan även skärma av en del av ljudet från det kringliggande torget.

Den andra gruppen, som var ett gäng med tre stycken andraårs elever, var också inne på att platsen skulle

En av gruppernas arbetsblad under workshopen

utgöras av ett träd, eller möjligtvis en fontän formad som ett träd och med vatten som rinner längs med det. Alternativt kunde det också vara ett träd med vatten som cirkulerade kring det. Det skulle även vara tillåtet att hänga saker i trädet. Platsen skulle vara avskärmd på något sätt, kanske med glasväggar. I dessa glasväggar ska det gå att placera bilder, dikter och andra saker. Ett alternativ till glasväggar var att plantera häckar som avskärmning. Platsen fick dock inte vara för stel och symmetrisk, den fick gärna se lite "rörig" och "huller om buller" ut. Olika betydelsefulla citat skulle finnas på platsen, till exempel inristat i marken. Denna grupp var tveksam till om den angivna platsen var den bästa placeringen för en minnesplats. Eventuellt skulle minnesplatsen kunna anläggas bakom kyrkan, där det idag står en utescen som kyrkan planerar att ta bort när PA Halls terrass byggs om.

Den tredje gruppen bestod av fyra ungdomar som läste andra året. Även de var inne på att det skulle finnas ett träd på platsen. De ville också att det skulle finnas glasväggar som man kunde få lägga saker i. Platsen skulle kännas och uppfattas som en spontan minnesplats men utan att den var det. Platsen skulle även förmedla en känsla av glädje, istället för sorg. För att förmedla glädje och för att attrahera ungdomar behövde

den vara färgstark. Dessutom kunde den innehålla symboler som är typiska för ungdomar, för att markera att den riktar sig till dem. Till exempel kan det hänga ett par Converse-skor i trädet.

Den fjärde och sista gruppen var tre ungdomar som läste på det tredje året. Det hade ett annorlunda angreppssätt. Det började med att diskutera vilken känsla som platsen skulle förmedla och vad man skulle känna när man var där. De kom fram till fyra ord lugn – avskild – tacksam – minnas. Även denna grupp var tveksam till placeringen av minnesplatsen. De tyckte att livet och rörelsen mitt framför Kulturhusets entré skulle motsätta sig avsikten med platsen, som de såg det. För att kunna sitta och minnas och kontempera var det viktigt för denna grupp att man kunde få sitta ner, få avskildhet och att man hade tak över huvudet så att man kunde sitta länge. Det såg framför sig någon form av moderna betongcylindrar som var halvslutna. Inne i cylindrarna skulle det finnas plats att sitta och dessa sittplatser skulle vara klädda i tyg för att återknyta till textilstaden Borås. Eventuellt kunde de vara specialdesignade av studenter på textiltutbildningen vid Borås högskola. Längst med cylindrarnas innerväggar skulle de hänga band eller snören med klämmor på. I dessa klämmor skulle man kunna fästa bilder, brev eller föremål som representerade den man ville minnas. Alla

cylindrarna skulle vara placerade så att de tillsammans bildade ett rum emellan sig. I det rummet kunde någon form av vattenanläggning eller fontän placeras, som kunde bidra med ljudet av porlande vatten.

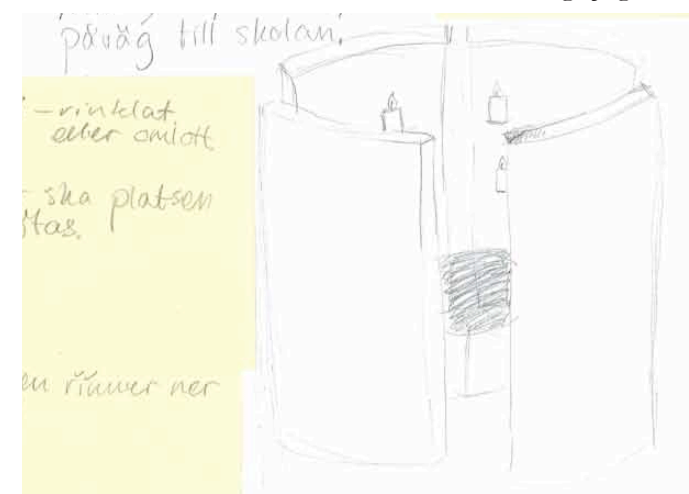
Avrundning av dagen

Eftersom ungdomarna inte hade några frågor till varandra efter presentationerna avrundade jag dagen med att kort försöka sammanlänka deras förslag. De flesta grupper tänkte sig att det skulle vara någon form av levande material, i form av ett träd, på platsen. Det flesta grupper tänkte sig också vatten i rörelse, som bidrog med ljudeffekt. Samtliga grupper ville dessutom att platsen skulle ha någon form av avskärmningar och att man skulle kunna lämna, och exponera, personliga saker på platsen, till minne av den eller de bortgångna.

Jag avslutade dagen med att ge lite positiv feedback till de tankar och förslag som hade kommit upp och skicka med dem lite saker att tänka på till nästa tillfälle som vi skulle ses. Jag sa att förslaget med att använda något att skriva med som regnet skulle ta bort, som den första gruppen presenterade, var intressant eftersom de annars måste fundera kring vad man ska göra med allt material som samlas på platsen. Vem ska ta hand om det? Ska det slängas bort eller återvinnas på något sätt. Jag tyckte också det var intressant att flera av dem hade

valt träd för platsen eftersom träd har en stark symbolik för att livet fortsätter, genom att trädet fortsätter växa. Men de måste fundera på hur platsen kommer att se ut till en början eftersom det inte kommer att vara ett stort träd som planteras. Ska platsen kanske förändras över tid? Alla talade också om att skärma av platsen för att ge lugn och avskildhet, men kunde avskildheten kanske även göra att platsen kändes otrygg eller attrahera personer som använder platsen på ett oönskat sätt?

När allt var klart frågade jag vilka av de 15 ungdomarna som var intresserade av att fortsätta att arbeta med det här projektet. Till min förvåning ville alla 15 fortsätta. Det innebar ett dilemma för mig. Jag hade

Betongcylinder

tänkt mig fortsätta procesen med en mindre grupp om sex till åtta ungdomar, och 15 var för många för att bara utgöra en grupp. Jag ville heller inte sätta stopp för det intresse och de intressanta diskussioner och idéer som hade påbörjats så jag fattade ett beslut om att vi skulle fortsätta arbetet som två separata grupper. Av schematekniska skäl blev det mest praktiskt att dela in ungdomarna i teor och tvåor för sig. Antalsmässigt per grupp blev den fördelningen också lyckad då det var åtta teor och sju tvåor.

Allt material från workshopen samlades in och sparades till nästa träff.

Fokusgrupperna

Processen hade nu kommit till fasen då ungdomarna skulle samlas i mindre grupper och där de tillsammans med min handledning och guidning skulle enas kring ett förslag eller en idé om hur minnesplatsen ska utformas. Den tekniska lösningen att dela in de totalt 15 ungdomarna i två grupper innebar att jag fick träffa den första gruppen under två timmar på förmiddagen och den andra gruppen under två timmar på eftermiddagen.

Grupp 1 – teorernas första träff

En vecka hade passerat sedan vi hade genomfört workshopen. Den första gruppen jag träffar är de ungdomar som går i årskurs 3. En tjej, som hade varit borta när workshopen genomfördes, undrade om hon kunde få delta i arbetet kring minnesplatsen. Jag såg inget hinder i det. Vi hade redan ett bortfall för dagen då en av ungdomarna var sjuk. Totalt åtta ungdomar deltar vid detta tillfälle och, tillsammans med mig, börjar de diskutera utvecklingen av minnesplatsen.

Framplockat inför starten ligger de två olika idéerna som de två grupperna med teor kom fram till i workshopen. Strategin är att vi utgår från dem och tittar på vad de har gemensamt, vad som kan sammanlänkas eller vad som kan tas bort. Vi testar helt enkelt vad som är för- och nackdelarna med dem. Jag ber ungdomarna att hela tiden återkomma till diskussionsfrågeunderlaget och att fortsätta ha diskussionsfrågorna i åtanke.

Studie av platsen

För att hjälpa ungdomarna att få en känsla av den plats där minnesplatsen är tänkt och även möjlighet att leta efter alternativa platser behöver de bekanta sig med PA Halls terrass och området kring Gustav Adolf kyrkan. Vi börjar därför med att gemensamt gå ut och besöka området. Med oss ut har vi ett 40 meter långt rep,

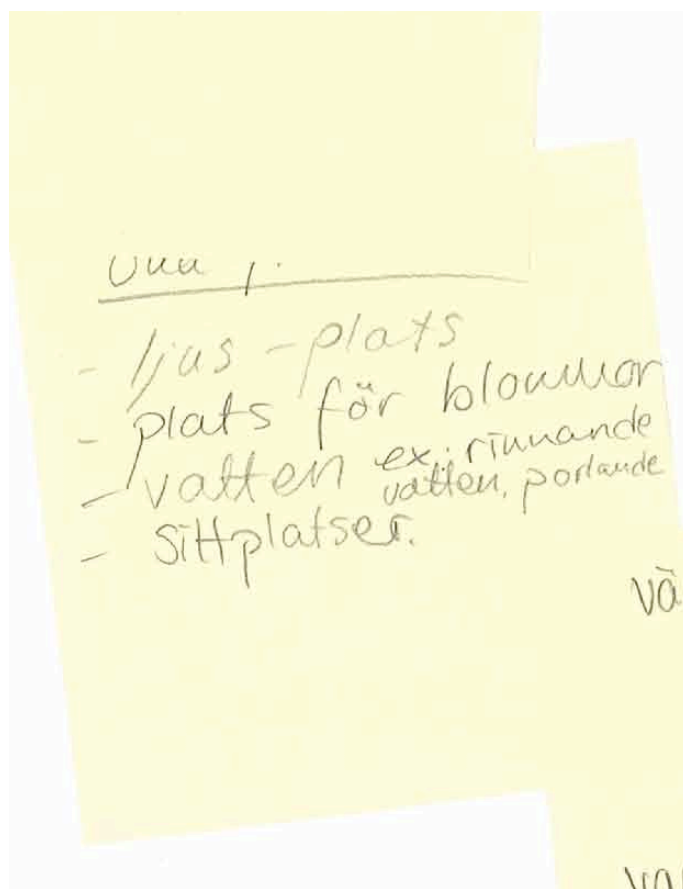
där var tionde meter är markerad. Tanken med repet är att vi ska testa hur stor ytan av platsen är och vad det har att arbeta med. Jag ber fyra ungdomar ställa sig i en fyrkant och hålla i var sin markering. Det andra får ställa sig i mitten av fyrkanten. Jag förklarar för ungdomarna att platsen kommer att vara cirka tio x tio meter och att det motsvarar den fyrkant vi nu har bildat. Jag ber även ungdomarna att se sig om kring för att bilda en uppfattning om rummet och att få syn- och ljudintryck. Hur förhåller sig platsen till kyrkan och till kulturhuset? Vad kommer det ge för känsla när ytan runt om kommer vara ett plant torg och de stora träderna tas ner? Hur är ljudnivån?

Vi fortsätter vår vandring genom att ta ett varv runt kyrkan. Tanken är att ungdomarna ska få möjlighet att se om det finns en alternativ plats där minnesplatsen skulle kunna ligga. Enda förutsättningen för en eventuell omplacering är att den fortfarande placeras på kyrkans mark. När vi går runt kyrkan stannar vi till på ett par platser som ungdomarna blir intresserade av. De lyssnar och tittar och konstaterar att bilvägen som löper längs med kyrkans ena sida låter väldigt mycket även om det inte är en stor väg och att det, så här mitt på dagen, inte kör förbi särskilt många bilar. Vi stannar särskilt till vid den plats där utescenen står idag. Ungdomarna tycker att den platsen är mer avskild från liv och rörelse än vad den tänkta platsen är. Ungdomarna tar ut repet igen för att testa rumsligheten. De konstaterar dock ganska snabbt att trafiken låter en hel del även här. Vi konkluderar vår korta exkursion med att den tänkta platsen kommer att hamna nära torgytan framför kulturhuset vilket kommer innebära att kulturhusets besökare och förbipasserande kommer nära in på platsen. Men samtidigt var den ytan mest avskärmad från biltrafiken.

Vatten

Vi lägger fram planritningarna och perspektiven som företaget Mark & Landskap i Borås har gjort och studerar hur de platser vi just har gått runt och tittat på

kommer att utvecklas. Jag frågar om de har tänkt vidare på sina idéer sedan vi träffades sist. En av tjejerna berättar att hon tänkt på att det måste finnas belysning

på platsen så att det känns tryggt även på kvällar. En av de andra tjejerna tycker att man skulle kunna kombinera ihop belysning och den glasvägg med vattenfall, som den ena workshopgruppen hade haft som idé. Diskussionen går genast över till glasvattenväggen. Ungdomarna reflekterar över att det är bra med vattenfall eftersom det kommer att ta bort ljudet från torget och caféet, det blir inte bara estetiskt utan fungerar även som ljudisolering. Glasvattenväggen bör placeras så att den skärmar av mot den del av torget som är mest livligt. Alla stämmer in i att det är mot torgytan en sådan avskärmning bör vara. En tjej uttrycker dessutom att "det är bra att det är öppet mot kyrkan eftersom kyrkans väggar känns trygga".

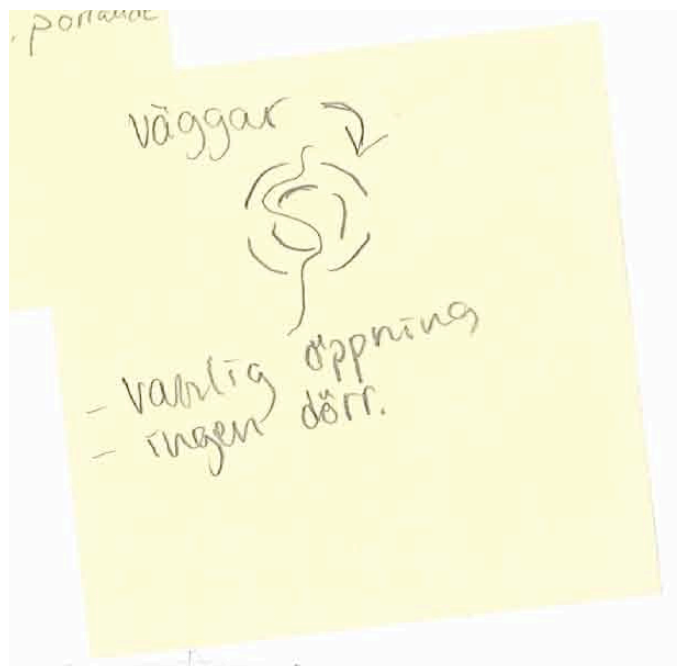
Samma tjej resonerar vidare och tycker att man även kan låta den naturliga ingången till minnesplatsen vara från kyrkan eftersom platsen mer hör samman med kyrkan. Ungdomarna uttrycker också en viss oro för att andra kommer att vilja sabotera platsen. "Här uppe är det utanför centrum. Det är inte alltid mycket folk." Därför, resonerar de, kommer närheten till kyrkan att ge en lugnande effekt. "Men det kanske blir mer folk när de bygger om? Då är det verkligen bra att det är avskärmat mot torget och Kulturhuset." En tjej vänder på diskussionen och resonerar kring om det inte går att anknyta till Kulturhuset istället för kyrkan genom att ha

någon skulptur på platsen. ”I den judiska traditionen lägger man inte blommor på graven utan stenar. Det blir väldigt fint och håller bättre. Man kan få ta med sig stenar och lägga. Så kan man ha budskap eller namn på stenarna. Man skulle kunna skapa konstverk av stenarna genom att samla dem på ett speciellt sätt eller flytta runt stenar för att skapa nya konstverk.”

Avskildhet

Under workshopen hade gruppen med cylindrarna haft tankar om att cylindrarna fungerade som moderna konstföremål så jag förde över diskussionen till dem. Vad är tanken med cylindrarna? Hur ska de användas? Sitter man ensam i cylindern. En av tjejerna svarade att sittytan var tänkt att vara så stor att man kunde vara fler men att man visserligen behövde sitta med ryggen mot varandra då och att det blev svårt att interagera med varandra. Hon konstaterade även att om det skulle utformas för att kunna minnas ensam eller i grupp var beroende av vilken sorts minnesplats man ville ha. Om syftet vara att det skulle kunna samlas många människor vid en större katastrof eller händelse, som ville sörja tillsammans, så var platsen tvungen att se ut på ett sätt medan om tanken var att man skulle kunna gå dit själv och minnas så var behovet ett annat. ”Om man ska vara själv så fanns det behov av avskilda rum. Det fungerar

som en trygghet att känna sig omsluten”.

Min fråga till ungdomarna blir då om det är en avskild plats vi ska skapa. Finns det redan platser som täcker behovet att sörja enskilt och i avskildhet? De flesta av våra begravningsplatser och minneslundar är konstruerade för att uppfylla den funktionen. Finns det kanske ett annat behov som vår minnesplats ska täcka? Som svar på frågan kommer en fråga. ”Men vad är

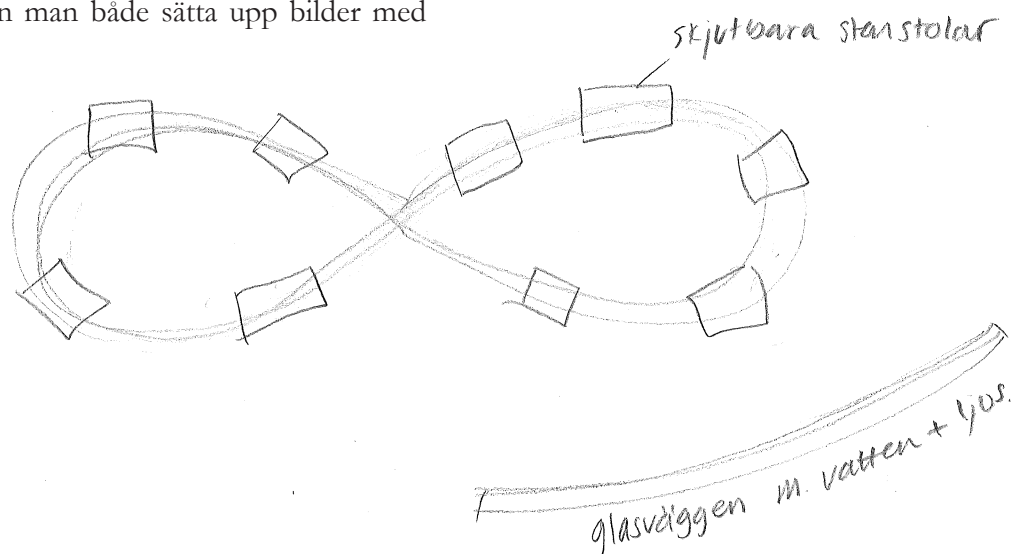
det för skillnad på en minnesplats och en minneslund, egentligen?” Frågan är inte helt lättbesvarad, vilket jag förklarar för ungdomarna. Det kan representera samma sak eller helt skilda saker. Tanken med minneslunden är att den ska kunna användas av alla som vill komma dit och sörja, men så länge man till exempel kan ströaska där så blir den väldigt personlig och kan uppfattas som privat. Den viktigaste frågan för oss handlar om vad vår minnesplats ska representera. Vår plats är något nytt och unikt som inte riktigt är definierat. Svaret till ungdomarna blir därför att det är vår uppgift att definiera vad vår minnesplats är. Kanske ska det inte ens kallas för minnesplats utan möjligtvis är det bara funktionen, att gå dit för att minnas, som relaterar till en minnesplats.

Det blir en något längre paus i diskussionen. Det är tydligt att ungdomarna har fått något att fundera på. Till slut säger en av tjejerna ”om man ska ta hänsyn till att platsen ska kunna användas vid större katastrofer så borde den nog inte vara så avskärmad som vi alla tänkte från början”. Det konstaterandet övergår genast till en diskussion kring hur en mer öppen plats skulle kunna utformas. ”Sittytorna borde vara mer öppna så att man kunde samlas tillsammans eller gruppera sig i mindre grupper.”

Interaktivitet

Ungdomarna känner sig mogna att börja diskutera hur platsen ska utformas. Idéer och tankar växer fram på löpande band. De börjar fundera kring platsen som forum för att lämna meddelanden och personliga saker. Någon tar upp idén med att regnet sköljer bort det man skriver. "Man skulle kunna ha en vägg att skriva på med någon penna som går bort." De resonerar kring att det hela tiden kan komma nya budskap och meddelanden och att platsen på så sätt återanvänds. De spinner vidare på tanken. "Man kan kombinera magnetfärg och skoltavelfärg. Då kan man både sätta upp bilder med

magneter och skriva på väggen." Några av ungdomarna uttrycker oro för det praktiska så som att magneter, pennor och kriter lätt kommer bort medan andra viftar bort det genom att säga att man kan ha med sig egna. En tjej kommer då med idén att rista i sand istället, "då slipper man tänka på att ha med sig pennor och att de kommer bort". Några föredrar den idén eftersom de tycker att det blir mer tillgängligt för alla, även dem som inte har med egen utrustning. Förordarna tycker att sanden är bra för att placera ljus och blommor i medan an-

dra är kritiska att det kommer att se ut som en sandlåda och att det kan komma katter och hundar och utföra sina behov. Sanden fungerar inte heller så bra för dem som vill lämna brev och bilder.

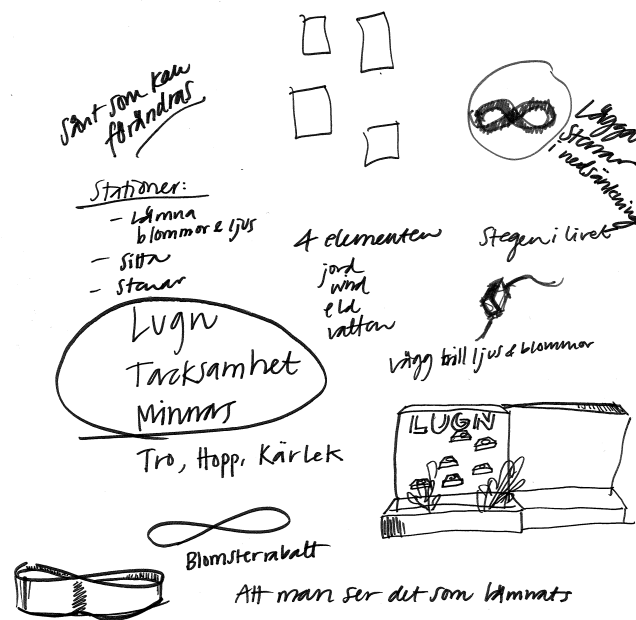
En av tjejerna som inte varit så aktiv i diskussion lägger sig nu i igenom att ta upp idén med gungorna i trädet, som den ena workshopgruppen hade som förslag. "Jag gillar den tanken för gungorna är avkopplande." Hon tänkte sig att det skulle vara flera gungor i ett träd så att fler kunde sitta där samtidigt. De andra är tysta så jag frågar dem vad platsen med gungorna väcker för tankar hos dem? "Det är en glad plats", svarar någon. En annan uttrycker oro kring att det kan uppfattas som en lekplats. Jag frågar ungdomarna om det är dåligt att det uppfattas som en lekplats? De flesta svarar inte men de som gör det tycker att det kan störa dem som sörjer särskilt om det faktiskt samlas barnen som leker och låter.

Diskussionen är väldigt spridd och börjar klinga av och jag gör ett försök att samla och koncentrera deras idéer genom att ställa frågan om allt det som vi har diskuterat går att kombinera? Ska vi ha med alla de element vi har diskuterat, avskärmning, stenar, skulpturer, gungor i träd, vatten, sand och klotterplank? De första svaren blir ja. Men vissa reserverar sig lite genom att säga att platsen måste få en helhet. "Det går inte bara att slänga in allt." Någon börjar resonera kring om alla

elementen ska få plats så blir det inte mycket yta kvar att kunna vara på. Men samtidigt vill de att så många som möjligt ska attraheras av platsen och då måste det finnas funktioner för alla. Jag frågar dem om det går att få in alla funktioner de vill ha men med inte så många saker? Kan man göra vissa saker anpassningsbara efter behov? Diskussionen väcks till liv av de frågorna. Alla blir plötsligt engagerade i hur en sådan plats kan se ut. "Det ska gå att flytta runt saker". "Bara de inte flyttas iväg." Diskussionen snurrar snabbt kring hur saker ska kunna flyttas runt men ändå sitta fast i marken. Ungdomarna tänker sig främst att det är sittplatserna som är flexibla men även att skärmar kan flyttas runt så att man kan få mer eller mindre avskärmat. "Man kan fästa det i skåror i marken så att det går att köra runt på sakerna. Då kan man samlas och sitta tillsammans eller sitta var för sig". De dyker också upp tankar om att man kan placera belysning på de flyttbara objekten så att platsen alltid kommer att få en ny belysning varje gång någon möblerar om.

Avrundning

Inte mycket tid återstår av vår första träff och vi har endast ägnat oss åt diskussion. Jag frågar ungdomarna om de är redo att börja skissa ner sina idéer och tankar eller börja bygga modeller. Det tycker det är lite jobbigt

men några av tjejerna skissar medan de övriga väljer att bara diskutera. Jag försöker sammanfatta de tankar och idéer som har kommit fram genom att skriva ner ord och fraser som sammanfattar vad vi har diskuterat under vår träff. Ungdomarna hjälper till att fylla på listan. Jag frågar dem vilka av dessa ord och fraser som MÅSTE vara med på vår minnesplats och finns det några vi kan stryka? De ord som ungdomarna identifierar som viktigast för den plats de vill skapa är:

Stenar

Belysning

Sittplatser

Diskussionen koncentreras nu kring vilka element som ska vara med och hur de kan tänkas se ut. De tjejer som har valt att skissa ritar och försöker illustrera de förslag som kommer fram i diskussionen. Ungdomarna tänker sig att de flyttbara möblerna har en modern design med enkla, raka linjer och att det moderna bryts av med växter och ljus. Till exempel skulle det kunna vara ett träd som fungerar som ett tak och buskar som kan användas som avskärmning. Ungdomarna resonerar kring om de flyttbara objekten är fyrkantiga så kan det vara runda former någon annanstans, som en kontrast. Ett förslag var att en stenmur med inskrivna ord skulle löpa som en ring runt platsen och intill den skulle man kunna lägga blommor och tända ljus. En av de skissande tjejerna börjar rita ringar som plötsligt får formen av evighetssymbolen. "Man skulle kunna ha evighetsymbolen på platsen", säger hon efter sin upptäckt och de övriga ger genast medhåll. "Den kan vara inristad i marken eller utgöras av en plantering."

Det är dags att avsluta och jag avslutar med att ge dem en hemuppgift. Ungdomarna ska individuellt, till nästa gång, fundera på hur den plats ser ut, som innehåller våra viktiga ord stenar, belysning och sittplatser,

utifrån det som vi har diskuterat och kommit fram till idag? Och de ska också fundera på hur den plats, som de ser framför sig, kommer att se ut i framtiden, om till exempel tio år?

Reflektion av första träffen

Ungdomarnas osäkerhet kring vad det var för en plats som vi var på väg att skapa var uppenbar. Särskilt i början av diskussionen var detta tydligt men jag upplevde det under hela träffen. En del av oviljan kring att göra modell eller att ens börja skissa upplevde jag också som en effekt av detta. De var rädda att skissa fel eftersom de inte riktigt visste vad de handlade om. Jag hade innan vi satte igång lagt fram material till dem men de tvekade trots att jag flera gånger uppmanade dem att börja skissa för att förklara vad de menade. Först i slutet av träffen släppte denna osäkerhet något.

En intressant observation var att de flera gånger kopplade minnesplatsen till religionen eller till objekt typiska för traditionella begravningsplatser och riter. Till exempel såg flera av dem kopplingen till kyrkan som viktig och när ungdomarna började skissa dök bilder upp av objekt som liknade gravstenar.

Alla i gruppen var mer eller mindre aktiva under träffen men tre av ungdomarna dominerade mestadels diskussionerna. Dessa ungdomar visade en stor grad av

kreativitet eftersom de var duktiga på att komma med nya idéer hela tiden. Men samtidigt innebar detta att det blev tvära kast i diskussionerna. Mitt i en intensiv

diskussion kring någonting kunde dessa ungdomar presentera en helt ny idé som inte hörde samman med det som just diskuterats. Eftersom de var något dominanta under samtalen fick de genast andra att ansluta sig till den nya idén. Jag fick därför känslan att gruppen hade svårt att ansluta sig kring något gemensamt.

De tvära kasten och många olika idéerna fick mig att inse att jag var tvungen att samla och koncentrera vad som hade sagts och vad ungdomarna hade uppehållit sig mest kring i diskussionerna. Inför nästa träff gick jag därför noggrant igenom de anteckningar och skisser som jag och ungdomarna hade upprättat under träffen samt den ljudupptagning som jag hade gjort.

Grupp 1 – treornas andra träff

Med anledning av ungdomarnas sportlov och utbildningsdagar blev nästa träff framflyttad så att det gick tre veckor mellan första och andra träffen. Jag kände därför att det var viktigt att ordentligt gå igenom vad vi hade diskuterat under den första träffen. Den andra träffen startade jag genom att ge ungdomarna en återblick av vår tidigare träff.

Min första fråga till ungdomarna var om det hade funderat på den hemuppgift som de hade fått. De flesta hade inte tänkt särskilt mycket men en tjej hade funderat lite kring hur platsen åldras. Hon tyckte det var

viktigt att om de fanns objekt på platsen som var väldigt förändliga så var det viktigt att få en kontrast, något som var väldigt beständigt, till exempel stenar.

Uppdelning i två grupper

Med tanke på att gruppen numer bestod av nio ungdomar och att vissa av dem var ganska dominanta i diskussionen beslutade jag att dela upp gruppen i två enheter. Den ena fick i uppdrag att börja med att skissa och modellera hur platsen kommer att se ut med utgångspunkt från det som vi kom fram till vid vår förra träff. Den andra enheten skulle börja skriva ner vad som var det viktigaste på platsen, vad som fanns där och vilken känsla platsen förmedlade. Diskussion skulle hela tiden fortsätta i båda enheterna. Efter en stund skulle vi skifta över arbetsuppgifterna och slutligen samlas gemensamt. Jag var växelvis hos den ena enheten och lyssnade, guidade och förmedlade vad den andra enheten diskuterade och växelvis hos den andra.

Ord som budskap

Skrivgruppen diskuterar vad platsen ska förmedla för känsla. De skriver upp en lista med ord som de tycker är relevanta. När listan är klar börjar ungdomarna diskutera om några av dessa ord kan användas för att rista in eller skriva på platsen. De vill inledningsvis

välja ut tre av orden som ska förmedla vad det var för plats men det får svårt att enas kring vilka de tre orden ska vara. Jag ställer frågan om det är svårt att välja tre kanske det finns ett som är mer viktigt? Det enda ordet kanske kan skrivas på olika sätt istället? Ganska snabbt konstaterar ungdomarna att ordet minnas är det som bäst förmedlade vad det är för en plats. Idén kommer upp om man kanske ska skriva ordet på olika språk så att även de som från andra kulturer och religioner, och som inte hade svenska som modersmål, ska känna att

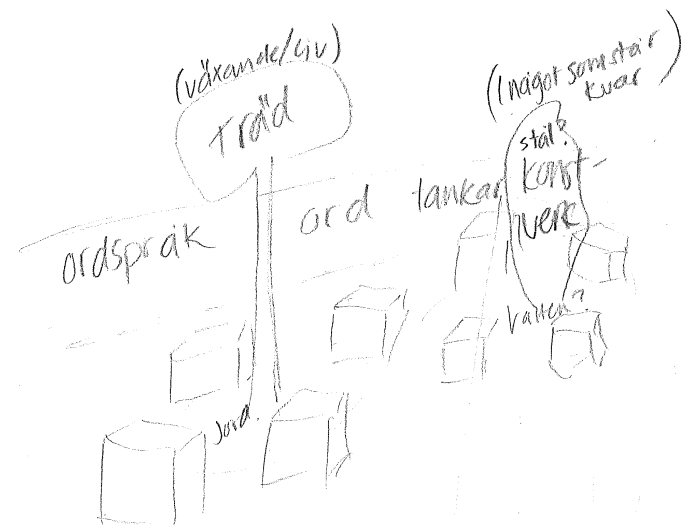

Idéskissande om olika konstverk på platsen

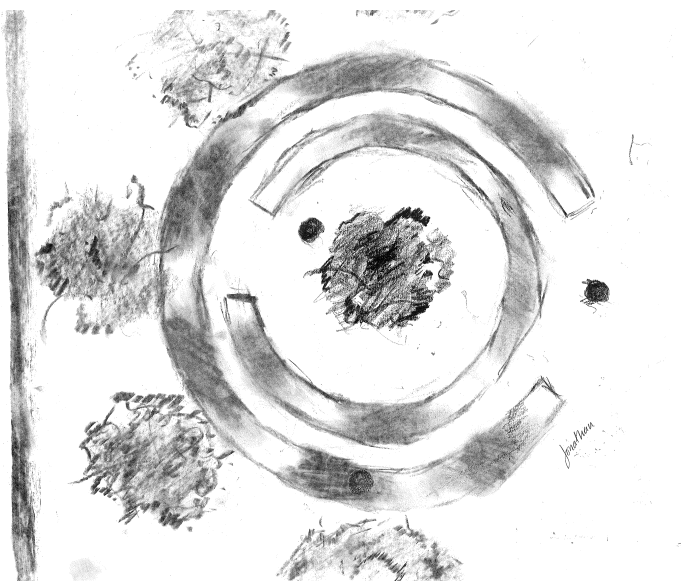
de är välkomna på platsen. Förslaget är att man ska skriva ordet minnas på svenska och engelska och sedan ta reda på vilka de övriga stora språkgrupperna i Borås är. På det sättet får platsen en lokal anknytning.

Trädet och stenen

I skissgruppen sitter alla med var sitt papper och testar former. Någon tar upp idén med de rundade murarna och evighetssymbolen och försöker kombinera dessa medan någon annan detaljerar hur ett konstverk på platsen skulle kunna se ut. En av tjejerna ritade ett träd

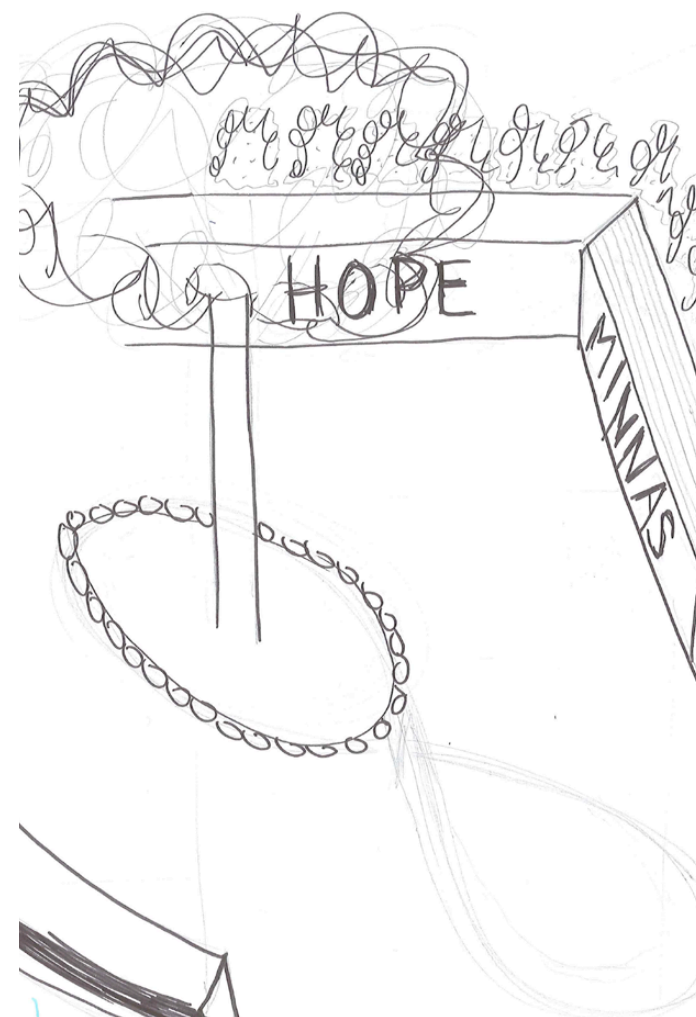
Idéskissande om utformning av evighetssymbol

och en sten i varje ring på evighetssymbolen medan en annan tjej gör samma utformning men med ett konstverk istället för stenen i ena ringen. I stort sett alla i skissgruppen ritar in ett eller flera träd i sina skisser. Skissgruppen studerar och diskuterar även hur utformningen av sittplatser skulle kunna se ut. Vi börjar diskutera den mur som kommer att omgärda två sidor av platsen och bestå av råhuggen röd granit. Skissgruppen tänker att den kan användas för att skriva något budskap som representerar platsen men att den också är i

rätt höjd för att kunna sitta på. Jag förmedlar skrivgruppens tankar om att använda ordet minnas på olika språk för dem och de tycker att det är en intressant idé.

Skrivgruppens diskussioner fortsätter och jag förmedlar skissgruppens tankar om muren till dem. Kan man utnyttja muren på något sätt? Ungdomarna tycker, med tanke på höjden att muren kan fungera som en bra sittplats. De föreslår att man fäster plankor eller träribbor ovanpå muren så att det blir bekvämare att sitta och att det planteras någon sorts låga buskar längs med så att det skärmar av bakom ryggen på dem som sitter.

Skrivgruppen tycker att det bör finnas träd på platsen. Det bör vara ett enda träd men de blev osäkra över vad som representerade en minnesplats. Jag ber ungdomarna visualisera ungefär hur trädet på platsen ser ut och försöka beskriva det med ord. Någon föreslår att trädet inte ska vara för stort och heller inte av de "vanliga" arterna så som björk, ek, tall eller lind, som redan finns på platsen. Först vill det att trädet ska vara två till tre meter högt bara men jag förklarar att det är väldigt litet i trädssammanhang, det är mer buskar som är i den höjden. För att försöka få ungdomarna att få en bild av hur trädet de tänker på ser ut ber jag dem kika ut genom fönstret på träden som fanns runt om PA Halls terrass och skolan. De tycker att träden vid skolan är ganska bra i höjd, vårt träd ska absolut inte var högre

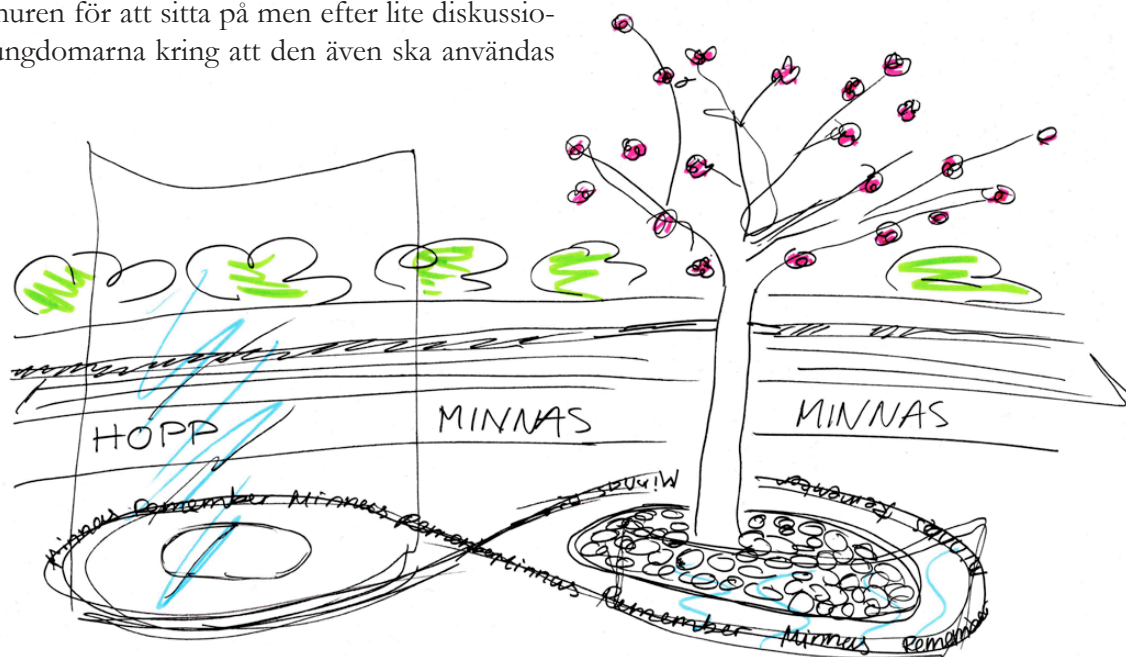
än så. Jag ber dem då att försöka räkna ut hur höga de träden är. Jag förklarar att en våning på ett hus är ungefär tre-fyra meter och att det är ett bra sätt att jämföra träden med byggnaderna för att uppskatta höjden. De inser snabbt att de relativt ”små” träden i närheten av skolan ändå når en höjd på 10 - 15 meter. En av tjejerna uttrycker att ”det gör inget att trädet är lite högre med det är viktigt att kronan på trädet inte är för högt upp”. Vi diskuterar vilken sort av träd det kunde vara som har den egenskapen. Jag ger ungdomarna exempel på några olika arter och de fastnar direkt för körsbärsträd när jag nämner det som ett alternativ. De tycker att det skulle ”lysa upp” platsen på våren.

Innan det var dags att skifta mellan skriv- och skissgruppen återsamlas vi för att förmedla vad vi hade kommit fram till i de olika grupperna. Skissgruppen visar upp och förklarar de idéer de hade skissat fram. Frågan om var evighetssymbolen bäst placeras kommer upp och ungdomarna enas kring att den inte ska vara i fokus utan bara vara en detalj på platsen. ”Det är bra om den är på marken då, så kan man ha mer fokus på det som är innanför ringarna”, konstaterar en tjej. Fler av ungdomarna nappar på idén om att ha evighetssymbolen på marken och ett träd i ena ringen och en sten eller ett konstverk i den andra. En av tjejerna i skissgruppen förklarar att det blir något intressant och dynamiskt

i mötet med att ha ett mjukt träd och en hård sten på platsen, ”stenen är beständig medan trädet är föränderligt”. Någon tycker att evighetssymbolen kan bildas av ord som är skrivna på marken. Stenen eller konstverket skulle dessutom kunna användas för att placera ljus, blommor eller personliga saker på. Man kunde även skriva in något eller några betydelsefulla ord på detta objekt, för att uppmuntra till ett fortsatt klottrande på objektet. Skrivgruppen förmedlar sina tankar om att använda muren för att sitta på men efter lite diskussioner enas ungdomarna kring att den även ska användas

för att skriva något budskap.

Alla verkar tycka att tanken med att skriva ordet minnas på olika språk är bra och att muren skulle vara den bästa platsen att göra det på så att det syns när man passerar platsen. Jag berättar för skrivgruppen att vi har diskuterat vad det skulle kunna vara för sorts träd på platsen och att vi hade diskuterat körsbärsträd. En tjej reagerar genast genom att säga ”Ja, det blir som körs-

bärstdalen i Nangijala!”. Med de nya tankarna delar vi återigen på oss och de som tidigare utgjorde skrivgruppen sätter sig nu och skissar medan den andra gruppen fortsätter diskutera.

Jag frågar ungdomarna om de har någon tanke på vilket material som ska ligga under själva trädet, så att det kan växa. En av tjejerna tycker att det är fint med jord, ”då tänker man att det har med kyrkan och begravas att göra”. Hon resonerar vidare att om platsen ändå mestadels utgörs av sten så kan man bryta av med jorden. De andra är mer skeptiska till jord, ”jord kanske kommer se skräpigt ut, det blir mycket ogräs”. Istället kommer förslag på att det kan vara sand eller småsten under trädet. ”Kanske vit sjösten?”, föreslår en av tjejerna.

Vattenväggen

Väldigt mycket fokus under vår förra träff hade varit på vattenväggen i glas men idag hade det i stort sätt inte diskuterats alls. Jag frågar ungdomarna om detta och får till svar att väggen ska absolut vara med, ”den är helt självklar”. Ungdomarna vill att glasvattenväggen ska vara minst två meter bred och två meter hög och vara upplyst så att det även kvällstid blir en häftig effekt. Det viktiga är att vattenväggen är riktad så att den avskärmar mot kulturhuset och ger lite skydd mot det

liv som kommer att vara där.

Avrundning

De som har suttit och skissat en stund ansluter sig till gruppen igen och det börjar bli dags att runda av för dagen. Vi sammanfattar de beslut som vi har fattat angående vårt förslag. Några oklarheter råder dock fortfarande. Vissa saker har diskuterats men utifrån den text som har skrivits ner och de skisser som har producerats framgår det inte helt vad det är som gäller. Jag frågar därför om lite extra om dessa saker. Jag frågar hur ungdomarna tänker om att på vissa av skisserna är det sittplatser även runt om på platsen och i evighetsymbolen. De svarar ganska samstämmigt att det inte behövs mer sittplatser om vi ska använda muren.

Ungdomarna har också tidigare pratat mycket om att platsen ska vara interaktiv och att man ska kunna lämna saker och skriva meddelanden men mycket av det finns inte med längre. Jag frågar dem om det och får till svar att stenen eller konstverket fungerar för att skriva på och lämna saker. Tankar om att ”folk kommer använda evighetssymbolen och ställa saker innanför den”, det vill säga att insidan på ringarna kommer att fungera som en yta att ställa saker på, kommer fram. En tjej föreslår att man lägger in lampor eller ställer ljus runt kanten på evighetssymbolen för att extra markera att

det är något speciellt.

Vår träff är slut och lika så vårt samarbete. Ungdomarna lämnar sina skisser och texter till mig och vi avslutar.

Reflektion av andra träffen

Diskussionerna hade denna gång varit lite mer sakliga och inte så röriga som under vår första träff och jag drog slutsatsen att det berodde på att grupperna var mindre, efter att jag hade delat upp dem. Samtidigt upplevde jag att det innebar ett problem då jag stundtals var frånvarande från den ena gruppen. Jag missade helt enkelt bitvis ungdomarnas diskussioner sinsemellan. Men samtidigt upplevde jag att alla fick komma betydligt mer till tals en vid första träffen.

Jag tyckte det var intressant att ungdomarna fastnade för körsbärsträd och att de genast associerade med Astrid Lindgrens Nangijala. Körsbärsblomningen representerar på något sätt att livet fortsätter, varje vår ”föds” trädet på nytt genom en massiv blomsterprakt och det blir en association om framtid istället för att enbart blicka bakåt. Nangijala, ger lite samma association. Livet går vidare då du kommer till en ny värld efter döden.

Jag upplever att det slutgiltiga förslaget var väldigt enkelt och neutralt i förhållande till de tankar och idéer

som kom upp under resans gång. Mycket av de nytänkande idéerna som ommöbleringsbarhet, gungor för kontemplation och möjlighet att lämna meddelanden på griffel- och whiteboardtavlor fick inte något utrymme i det slutgiltiga förslaget. Ungdomarna valde i slutändan ändå en plats med starka associationer till traditionella minneslundar, begravningsplatser och minnesplatser.

Grupp 2 – tvåornas första träff

Precis som för treorna hade en vecka passerat då det var dags för min och tvåornas första fördjupade träff. Med anledning av att en av tjejerna är sjuk är det bara sex tjejer som tillsammans med mig genomför första träffen.

Studie av platsen

Vi startar med att gå och undersöka området kring PA Halls terrass och Gustav Adolfs kyrka, precis som treorna hade gjort tidigare på dagen. Vi stannar till och tittar på hur byggnader förhåller sig till varandra och till platsen, och vi lyssnar på ljud.

Återkoppling

När vi är tillbaka inleder jag diskussionen genom att fråga om de har funderat på de idéer de hade under workshopen. En tjej svarar att hon har funderat på att hennes grupp ville att det skulle vara färgglatt och med färgade lampor för att tilltala ungdomar. Men nu när hon hade tänkt vidare på det så tyckte hon att det var för mycket ”diskokänsla” över det. De andra håller med men tycker ändå att det inte är fel med mycket lampor och belysning, men det kan kanske vara neutrala lampor istället för färgade.

Ungdomarna tycker att vissa av de element som de båda grupperna presenterade under workshopen ska vara med i det slutgiltiga förslaget. En av tjejerna tar upp vatten, citat på marken och träd som symbol för livet som sådana exempel.

Avskärmning

En annan tjej kompletterade med att det måste fin-

nas något som skiljer av platsen mot allt liv på torget. ”Om man vill sitta själv och minnas vill man inte vara bland andra människor, man vill ha det tyst så man kan slappna av.” Jag undrar om hela platsen ska vara avskärmad och hur platsen kommer uppfattas utifrån i sådana fall. Ungdomarna tvekar något inför det men föreslår att man till exempel kan sätta upp glasväggar. En av tjejerna börjar reflektera över konsekvenserna av att sätta upp avskärmade väggar. ”Avskärmningar lockar ju bara mer om det, till exempel, är fulla ungdomar där. Om det är höga avskärmningar kan man gömma sig där bakom.” En annan tjej föreslår att en avskärmning inte behöver vara en vägg. Det skulle istället kunna vara en ställning av järnsmide eller armeringsjärn med klätterväxter. De andra i gruppen verkar skeptiska och tycker att armeringsjärn känns för mycket industri. Jag undrar om inte associationen till industri anknyter lite till industristaden Borås. Men ungdomarna svarar att de tycker det är bättre att minnesplatsen märker ut sig från staden, ”det gör ju till exempel Pinocchio”. Ungdomarna menar att om platsen även är tänkt att rikta sig till dem som inte är från Borås så är det bra om det inte är så starkt Boråsanknutet.

En av tjejerna kopplar ihop höga avskärmningar med sorg och tycker att en mer öppen plats är en lycklig plats. ”Det behöver inte bara handla om död. Det kan

vara om saknad, någon kanske har flyttat”. Andra hakar på det resonemanget och lägger till att det är bra att det finns träd på platsen då, för då känns som att det inte bara handlar om död utan att trädet symboliserar liv.

En plats för alla

Jag frågar ungdomarna vem de tänker sig ska använda platsen. ”Alla ska kunna använda platsen”, svarar en tjej och det andra stämmer in. Liknande svar får jag när jag frågar när platsen ska användas och i vilket sammanhang, ”alltid”. En av ungdomarna börjar reflektera hur en plats som alla ska tycka om ser ut, ”då måste det vara neutralt, utan någon särskild utsmyckning”. En annan tjej tycker att en sådan plats kan bli väldigt tråkig. Jag undrar om ungdomarna kan referera till en plats i Borås som alla brukar besöka. Ungdomarna nämner stadsparken som en sådan plats. Jag ber dem utveckla varför de tänker på den platsen och vad som gör att den är för alla. Ungdomarna beskriver att parken fungerar som en samlingsplats på sommaren där boråsarna samlas för att umgås eller promenera omkring. ”Det är en neutral plats, där man bara kan vara.” Ungdomarna beskriver också parken som en plats för många aktiviteter ”det finns en kiosk och en lekplats”. Jag frågar ungdomarna om de kan föra över parkens egenskaper till minnesplatsen och få den att fungera för alla. En

av tjejerna svarar att platsen bör vara mer öppen om den ska fungera för alla och ytterligare en tjej lägger till att det bör finnas träd, ”alla kan titta på ett träd, det är ingen som hatar träd”. Dessutom resonerar hon att trädet har intressanta former i sig och att placera ett träd på minnesplatsen kommer att ge platsen likheter med stadsparken. Andra i gruppen fyller på med fler egenskaper de associerar med stadsparken så som stenar att sitta på och vatten som rör sig. ”Vatten är något som alla tycker om och vill titta på.”

Vatten

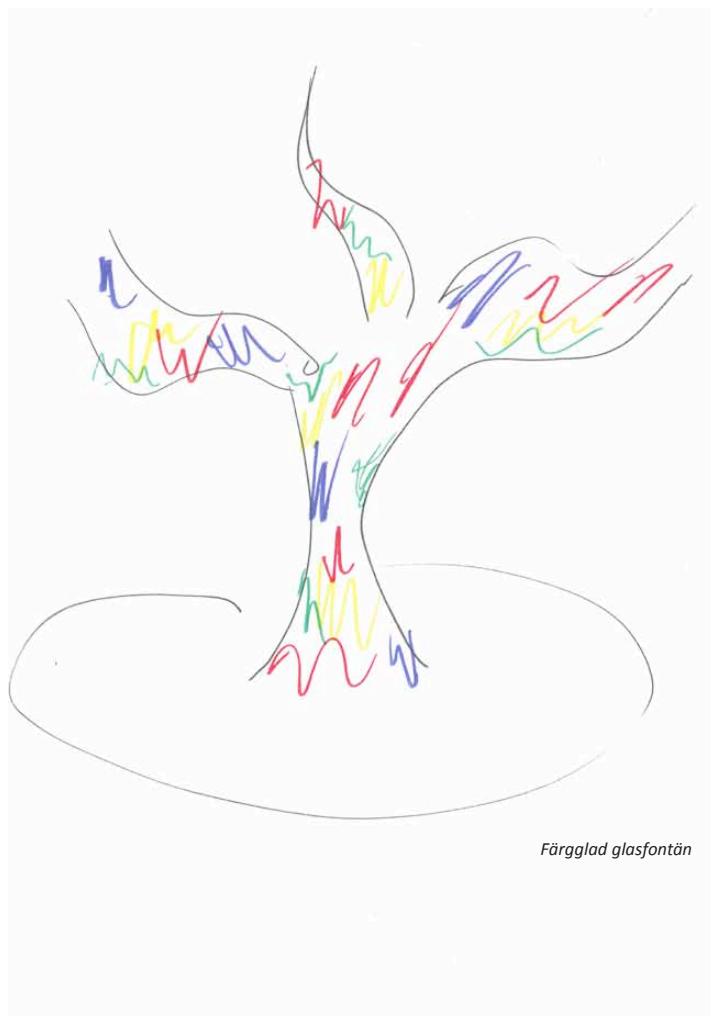
Ungdomarna tycker att ljudet av vatten verkar lugnande och en tjej föreslår att det skulle kunna vara en färgglad, upplyst glasfontän formad som ett träd på platsen. Några av de andra reflekterar över att det redan kommer att finnas en plats med en fontän alldeles i närhetens av minnesplatsen, ”det blir inget speciellt med minnesplatsen om det redan finns en fontän längre bort”. Ytterligare en av ungdomarna anser att minnesplatsen kanske borde sticka ut mer. De flesta saker finns redan runt omkring på PA Halls terrass så det kanske är bra om det är något som märker ut sig, så som att det är färgglatt.

Interaktivitet

Ungdomarna börjar fundera över att låta platsen vara så enkel som möjligt men skapa förutsättningar för andra att skapa en minnesplats. En tjej refererar till John Lennons minnesplats, Strawberry Fields, i New York, ”det ser inte ut som någon särskild plats när den inte är utsmyckad”. Hon får medhåll från en annan tjej som tycker att spontana minnesplatser är mer personliga och förmedlar mer av en känsla just för att de har skapats av dem som använder dem själva och inte av någon annan. ”Då är neutralt en bra förutsättning.” ”Men det får inte bli så neutralt att det blir tråkigt, det ska ändå sticka ut”, lägger en annan tjej till. Ungdomarna föreslår att det ska finnas något neutralt material, kanske i form av ett konstverk, som man får skriva eller rita på, eller ett träd som man kan måla på. Jag frågar ungdomarna hur andra ska veta att det är tillåtet att rita på det. De har olika idéer om hur man kan lösa det. En idé är att låta någon börja, en annan att annonsera i media. Någon föreslår att man kan skriva någon text på objektet, till exempel till minne av eller se med nya ögon, eller ord som tillsammans och hopp.

En i gruppen minns att någon av treorna under workshopen hade föreslagit att man skulle skriva något som regnet kunde spola bort och kan tänka sig att ha med något sådant på platsen. De andra är lite mer skep-

tiska till den idén. De är oroliga att det som har skrivits kommer försvinna direkt efter ett par timmar. Jag frågar vad som händer när det börjar bli fullt och det inte finns någon mer plats att skriva på. Ungdomarna svarar att det kommer att börja skrivas över då. En tjej föreslår en annan lösning där man kan ha något att sätta upp lappar på eller sätta in meddelanden i. ”Det kommer också bli fullt men det känns bättre att det rensas bort då. Om det står kvar hinner andra se det men om det bara finns en stund hinner någon annan inte ta del av det. Det är viktigt att andra ser så att man vet att man inte är ensam i sin sorg.”

Avrundning

Den första träffen med tvåorna har gått mycket snabbt och vi har inte hunnit ägna oss åt annat än att diskutera. Jag gör en liknande sammanfattning av de tankar och idéer som har kommit fram som jag gjorde för treorna. De ord och fraser som sammanfattar vad vi har diskuterat under vår träff markeras sedan med: ord som måste vara med och ord som kan styrkas? De ord som ungdomarna identifierar som viktigast för den platsen de vill skapa är:

Citat/text

Skapa själv

Listan blir det avslutande som vi hinner med och

innan vi skiljs åt får ungdomarna samma hemuppgift som treorna fick nämligen att de individuellt, till nästa gång, ska fundera på hur den plats ser ut, som innehåller våra viktiga ord citat/text och skapa själv, utifrån det som vi har diskuterat och kommit fram till idag? Och de ska också fundera på hur den plats, som de ser framför sig, kommer att se ut i framtiden, om till exempel tio år?

Reflektion av första träffen

Tvåorna var inte lika aktiva och engagerade under den korta turen runt om på platsen, som treorna hade varit. De undersökte inte platsen potential och ställde inte så många frågor om hur platsen skulle utvecklas utan ”följde bara med” på en tur runt kyrkan.

Under diskussionerna återkom ungdomarna hela tiden till att det var alla som skulle använda platsen men de reflekterar inte riktigt över vad de menade med det. Menade de till exempel alla som sörjer, alla som är ledsna eller menar det bara alla som vill vistas på platsen? På samma sätt svarar de att platsen alltid ska användas när jag ställer frågan när platsen ska användas. De reflekterar inte riktigt över vad de är för syfte med platsen eller vad de vill att platsen ska användas till och de har därför svårt att veta hur de ska utforma minnesplatsen. Jag får hela tiden lirka lite mer och ställa några extra frågor för att få dem att tänka ett steg vidare och fundera på kon-

sekvenser av sina idéer. Till exempel då jag vill få dem att tänka på hur en plats för alla ser ut genom att be dem hitta en plats i Borås med den egenskapen.

Det är också intressant att de är fast beslutna om att platsen ska vara avskärmad. Ungdomarna återkommer hela tiden till att minnesplatser är till för att gråta på och att den som gråter inte vill synas. Detta trots att vi tidigare, under workshopen, har tagit upp att tendenserna kring tragiska händelser är att människor vill samlas tillsammans och dela sin sorg. Även här måste jag ställa flera frågor för att få dem att tänka och reflektera över konsekvenser med avskärmningar.

Grupp 2 – tvåornas andra träff

Andra träffen genomfördes tre veckor efter den första och jag gick ordentligt igenom vad vi hade diskuterat under den första träffen och gav ungdomarna en återblick av vår tidigare träff. På grund av sjukdom är vi vid detta tillfälle en ganska reducerad skara. Endast fem tjejer sluter upp till andra träffen. Jag börjar med att lägga fram skisspapper och pennor och uppmuntra dem till att genast ta till sig lite material och att sitta och skissa sina idéer och tankar under hela vårt samtal. Jag visar även var det finns material för att göra modell för dem som vill det.

Min första fråga till dem är om de har funderat på

den hemuppgift som de fick. De tycker inte att de hade gjort det men en av tjejerna svarar direkt angående citaten som de ville ha på platsen att ett citat måste vara både glatt och sorgset, så att det passar alla och platsen.

Skapa själv

Jag går vidare genom att plocka upp den andra frasen som de hade angett som ett måste och frågade dem vad det innebär att skapa själv? Ungdomarna svarar att de har varit inne på glasväggar eller glasskåp som man kan sätta in saker i, ”då skapar man själv”. En tjej be-

skriver det som att det liknar en spontan minnesplats men med en ”organiserad oreda”. De som tar upp tankarna om glasskåpen tillhör den grupp som hade det som idé under workshopen. Jag frågar därför ungdomarna om skåpen är något som alla tycker är bra. Jag får inget svar på den frågan men en av tjejerna tillägger att skåpen kan användas för att skriva på med whiteboardpennor också. Jag fortsätter genom att fråga om det ska gå att sätta in saker i skåpet ska det då vara öppet hela tiden? Ungdomarna föreslår att det ska lämnas in saker till kyrkan som ska sättas upp och sedan ansvarar de för att sätta in sakerna i skåpet åt en, ”kanske kan de ha en ”brevlåda” där man kan lägga sådant”. Jag frågar ungdomarna om det blir att man skapar själv då? Finns det inte en risk att kyrkan sätter in saker som de tycker är bra och på det sättet de tycker är lämpligt och kanske inte som man själv har tänkt? En tjej svarar ”det är ju att skapa själv på ett sätt. Det måste ju ändå tas ut saker därifrån allteftersom”. En tjej som har suttit tyst och funderat en stund säger ”jag tycker det är bättre att man kan göra något direkt. Om man lämnar över ansvaret till någon annan blir det inte så kreativt att bara gå och lämna in material.” De andra ser lite skeptiska ut och jag frågar vidare om varför de tror att människor lämnar saker som bildar spontana minnesplatser. Kan det ha att göra med själva ritualen, alltså själva handlingen

att få lämna något personligt på platsen? Ungdomarna ser fundersamma ut så jag fortsätter genom att fråga vad det får för betydelse om jag bara lämnar över mina saker till någon annan och sedan kommer tillbaka ett par veckor senare och hoppas att någon har satt upp det? Tjejen som var kritisk till att inte sätta upp saker själv svarar ”om det är en brevlåda kan vem som helst lägga ner grejer och då vet inte kyrkan vilka saker som är seriösa så då kanske de sätter upp fel saker”. En annan tjej kontrar med att kyrkan skulle vara tvungna att hänga upp allt. Jag försöker igen fråga om de inte tror att det är själva ritualen som har betydelse. Jag ger dem ett exempel på vad jag menar så att de ska förstå, ”annars skulle man till exempel kunna komma med ett ljus och lämna in de till kyrkan och be dem tända det istället för att tända det själv”. Efter att ha sagt det får jag nästan ett unisont ”ah, det är sant”, till svar.

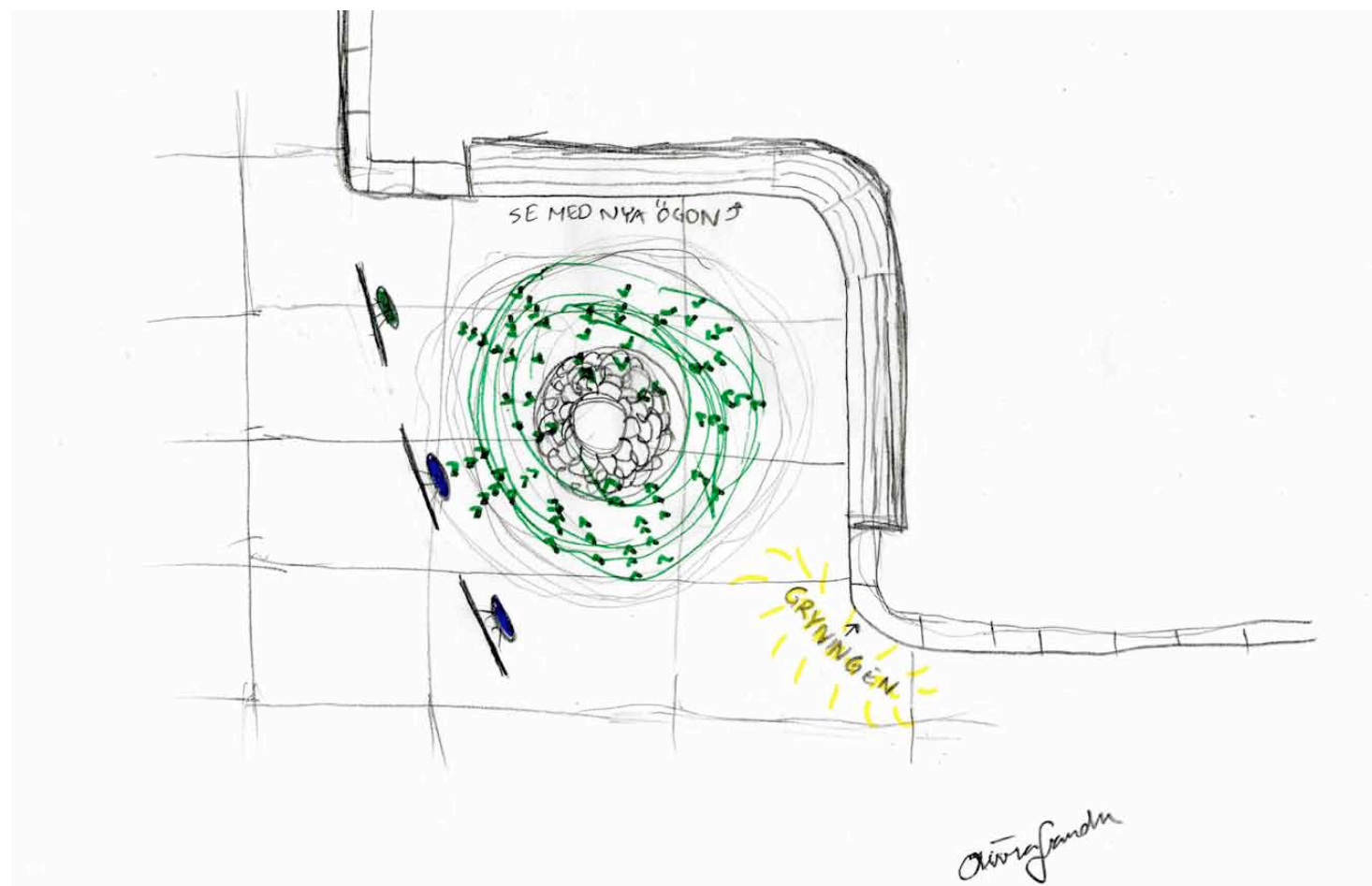
Diskussionen vänder nu bort från glasskåpen och den tjej som var en av de drivande bakom den idén anser istället att det är en bättre idé med griffeltavlor antingen som vägg, på stenar eller på marken, ”så att man kan rita själv”. En tjej tycker att det fortfarande kan vara en glasvägg men som man kan skriva på med whiteboardpennor eller flera smalare griffeltavellvägar så att det inte blir helt avskärmat. Någon frågar hur man ska göra för att sätta upp bilder. Ett förslag är att

väggarna är av trä som är målade med griffeltavelfärg, ett annat plockar upp en idé från workshopen ”några av teorierna hade som förslag på workshopen, att man hänger snören eller band med små klämmor i, då kan man använda dem att fästa bilder i”. En tjej tycker att snören i så fall skulle hänga i trädet istället och ytterligare en tjej blir entusiastisk av det förslaget. ”Det är en jättebra idé. Då blir det som en hängpil fast med minnen som hänger.”

Ungdomarna funderar och återkommer hela tiden till att de ska vara någon form av vägg som man kan skriva på men de vill inte ha en stor kompakt vägg. Någon tycker att flera smala skärmar är bra och får genast medhåll från de andra. Det skulle till exempel kunna vara tre stycken smala skärmar eller glasväggar. En annan tjej fyller på med att ”de tre glasväggarna ska stå bredvid varandra ner mot stan, där är det mer öppet”. ”Och det ska gå att skriva på dem”, lägger en annan tjej till. Diskussionen om färgglatt kommer upp igen när en av tjejerna tycker att det kan gärna få vara färgade glas. Hon får genast mothugg men svarar med att om de är genomsiktliga så kan det vara svårt att läsa vad det står, särskilt om det står skrivet på båda sidorna. En av ungdomarna föreslår då att glasen kan vara frostade, men inte i färg. Ytterligare en tanke dyker upp om att skärmarna kan vara speglar vilket skulle få effekten att

platsen ser mycket större ut eller ”det kan också vara så att man ser igenom från ett håll men inte det andra”. Samma tjej resonerar vidare att det inte skulle gå att se in till platsen utifrån och att den sidan på skärmarna istället kunde användas till att skriva på. En av ungdomarna tycker inte speglar är så bra idé eftersom hon tycker det är jobbigt att skriva på speglar för ”det reflekteras helt konstigt”. Hon föreslår istället att skärmarna kan vara med griffeltavla eller whiteboard på insidan och ett färgat glas på utsidan. ”Det är snyggt på vintern att det inte är helt grått”, har hon som argument för att använda färg. ”Färgen behöver inte vara stark utan det kan vara en väldigt utspädd färg”. Någon föreslår att skärmarna kan lysas upp av färgade lampor så att det bara blir en mild färgton. En av tjejerna återkommer till skärmar av frostat glas då. ”Jag tycker fortfarande det är snyggast med vitt, frostat glas för det blir neutralt, och då kan man inte se igenom. Så får man ha lampor som lyser upp platsen. Det ska vara basaktigt och så kan andra själva lägga till grejer. Det blir snyggare än färg.” En tjej påpekar att det kan vara vita lampor och ljus från början men att det är lätt att byta ut till färg om man vill förändra. ”Jag tycker man blir mer nyfiken om det är någon ny färg varje gång man kommer. De kan

även vara färger som symboliserar händelser eller andra länder.”

Jag frågar ungdomarna om hur skärmarna se ut utöver det, om vi beslutar oss för att det är tre skärmar i frostat glas som är upplysta av lampor. Hur stora ska till exempel skärmarna vara? Ungdomarna tänker sig att de är cirka 80-100 cm breda och att det är halva det avståndet mellan dem. Några tycker visserligen att de kan stå närmare ändå, så att det nästan blir som en men andra vill se att skärmarna täcker mer av platsen. ”De får inte ta för mycket plats så att det känns instängt.” Jag förklarar att det båda alternativen kan vara bra, det enda som vi egentligen behöver ta hänsyn till är att vi håller oss inom kyrkans mark.

Jag undrar om de har någon tanke kring var man ska kunna ställa tända ljus.” Vid glasväggarna”, utbrister en tjej. De andra ger medhåll. En tjej föreslår att glasskärmar ska fästas i en platta eller en sten nertill så att det går att ställa saker vid skärmarna.

Mur med budskap

Jag går vidare med att fråga ungdomarna om det har tänkt på muren som löper runt två av fyra sidor till minnesplatsen. Finns det något sätt man kan väva in den i minnesplatsen eller utnyttja muren för någonting? Ungdomarna börjar genast diskutera hur muren

kan användas. Ett förslag är att sätta träplankor på så att folk kan sitta. ”Då ser folk att man får sitta och det blir inte kallt om rumpan.” Någon tycker att det blir minst lika fint om det bara är mur, ”folk kan sitta på ändå”

men får genast svaret ”men det blir tydligare om man sätter plankor”. Ett annat förslag som kommer upp är att muren kan användas för att skriva citat på. ”Annars kan man själv få skriva på muren” föreslår en tjej medan en annan tvekar och uttrycker att det finns risk att de som sitter där får färg på kläderna. En av tjejerna börjar fundera på vad det skulle kunna stå på muren. ”Man kan skriva ”se med nya ögon” så att man förstår att det är en minnesplats.” Jag frågar vad se med nya ögon betyder och får till svar att det betyder att få ett nytt perspektiv eller att se ett fortsatt liv, utan den som har dött. Någon föreslår att det kanske ska vara se det från den ljusa sidan istället så att de som besöker platsen inte bara ska tänka på det ledsamma utan blicka framåt istället men de flesta tycker att se med nya ögon är bättre, ”alla kan tolka budskapet på sitt sätt då”. En tjej funderar på om det också kan vara en bild tillsammans med texten, ”så att det inte bara är text”. En annan tjej tycker att det är bättre att bilder på platsen är uppsatta av människor själva, som kommer dit för att sörja, och inte att bilderna finns där från början. ”Vi ska bara bygga basen och så ska andra skapa platsen själva. Det är då det blir en bra minnesplats.”

Trädet

Ungdomarna sitter och skissar under vårt samtal och

jag börjar kunna se en tendens till hur det vill att utformningen av platsen ska vara. De har ritat in träd på platsen och jag frågar dem därför vad det är för träd de tänker sig. ”Det ska vara ett hängande träd”, svarar en tjej ”eller ett krokigt så att det inte är så rakt och tråkigt, gärna lite annorlunda”, lägger en annan till. Ytterligare en tjej skulle vilja att trädet fungerade som ett tak över platsen. Jag undrar om de tänker sig att det ska vara ett högt träd, så att de kan hänga snören med klämmor för att fästa saker, till exempel en ek. En tjej svarar ”nej, de finns överallt, det och lönnar”. En annan föreslår att det ska vara något blommigt träd eller ett träd med mycket färg. ”Japanska körsbär är väldigt fina men de

kanske inte blir så stora om man vill ha en hög krona.” Jag frågar om de tänker sig att trädet har en tät krona. ”Ja, så att man står skyddad under trädet.” Jag förklarar för ungdomarna att om det vill ha ett träd med hängform och också kunna vara därunder så är ett pilträd ett ganska bra val. En del reagerar genast positivt på det förslaget men vissa tvekar.” Om det ska hänga saker i trädet så funkar det kanske inte med ett pilträd eftersom det kommer så långt ner, det blir inte så snyggt. Om man har ett vanligt träd så blir det lite kontrast med att det hänger ner snören med saker i”, anser en tjej. En av tjejerna som är entusiastiska över pilträdet svarar ”men om man har ett pilträd så kan man hänga saker direkt

i trädet istället för i onaturliga snören”. Hon fortsätter med att säga att det kan vara ett snyggt silvrigt pilträd som har färgglada grenar så att det blir en effekt även på vintern. Ytterligare en tjej tycker att ett pilträd är bra därför att det ger lite avskärmning och avskildhet för dem som sitter på muren bakom.

Jag berättar för ungdomarna att för att trädet ska trivas på platsen måste det vara något material under trädet som släpper igenom lite vatten till det. Jag undrar om de har någon tanke kring hur det ser ut under trädet. Jag får ge dem några möjliga alternativ för att diskussionen ska komma igång.” Är det till exempel gräs, grus eller plattor runt trädet?” En av ungdomarna svarar att hon tycker det är snyggt med kullerstenar under trädet. Jag undrar om det är kullerstenar eller gatstenar hon tänker på, och förklarar skillnaden mellan de båda. ”Kullersten!”, svarar flera av dem.

Avrundning

Vår träff börjar lida mot sitt slut och jag märker att skissaktiviteten ökar. En tjej börjar fundera kring om inte platsen ska ha ett namn så att de som ska dit kan referera till det namnet istället för att säga ”jag är vid minnesplatsen vid kyrkan”. Ungdomarna resonerar vidare att namnet måste synas tydligt så att andra uppfattar vad platsen heter. Jag undrar om ”se med nya ögon”

är ett namn på platsen. En tjej svarar ”det ska inte vara ”se med nya ögon”, det är för långt som namn.” Någon föreslår att namnet ska vara någonting positivt, något som ger hopp. ”Det kan till exempel vara Gryningen.” Ungdomarna tycker att namnet ska stå så att det syns för förbipasserande. ”Det kan stå på muren så syns det även på vintern när det ligger mycket snö”. Jag undrar vad texten är för material. ”Det kan vara metall, med belysning bakom så att det syns när det är mörkt.” Men de vill ändå att ”se med nya ögon” ska stå kvar på andra muren, som löper längs med kyrkan, men den texten behöver inte vara upplyst. En tjej tycker inte att man ska få sitta där det står Gryningen och föreslår att det ska vara träbrädor där det går att sitta på muren men de ska sluta innan det kommer till ordet Gryningen så att ingen sätter sig där. En tjej undrar om det inte går att runda det inre hörnet på muren så att det blir en mjukare form.” Det blir lite mer kontrast mot de fyrkantiga skärmarna.”

En liten stund återstår av den sista träffen och jag ber ungdomarna använda den för att skissa ner hur den slutgiltiga minnesplatsen ser ut. Jag samlar in det material som de har producerat och vi avslutar därmed vårt samarbete.

Reflektion av andra träffen

Även under andra träffen upplevde jag att jag behövde vara betydligt mer aktiv och ställa fler frågor till tvåorna jämfört med treorna. De kunde under långa stunder vara ganska tysta och jag märkte att jag behövde starta igång en diskussion ganska ofta genom att ställa en fråga. Ibland upplevde jag nästan att de blev provocerade av att jag ställde frågor där jag bad dem förklara vad de menade och att de därför vägrade tänka utanför ramen och fundera över konsekvenserna av de förslag de hade. Det gällde även om någon annan i gruppen ifrågasatte idén. De blev nästan ett revirtänk och ibland ville de inte släppa tanken om den idén trots att andra i gruppen hade presenterat argument som gjorde att idén inte fungerade bra på platsen.

Samtidigt var ungdomarna i den här gruppen betydligt mer aktiva när det skulle visualisera platsen. Alla i gruppen skissade och producerade flera ark eller flera små skisser.

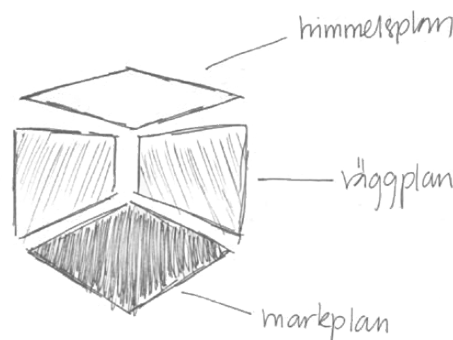
En fördel var helt klart att det inte var så många i gruppen. Jag upplevde att alla fick komma till tals och att det var lätt att sitta tillsammans och diskutera och skissa samtidigt. Alla i gruppen kom med idéer som på ett eller annat sätt bidrog till slutresultatet.

Som analysverktyg använder jag mig dels utav Catherine Dees (2001) idé om att ett rum består av ”ground, wall and sky planes”, vilket jag har valt att översätta till mark-, vägg- och himmelsplan i min text, och dels Jan Gehls (2006) studier kring användandet av offentliga platser. Jag använder även Rachel och Stephen Kaplans (1989) förklaringsmodell för människors platspreferenser, där de pekar på att en plats bör innehålla alla utav kvalitétéerna läsbarhet (legibility), gåtfullhet (mystery), komplexitet (complexity) och sammanhang (coherence) för att människor ska tycka om och använda platsen.

Mark- vägg- och himmelsplan

Enligt Dee (2001) består ett rum utomhus av ett markplan, ett eller flera väggplan samt ett himmelsplan. Varje plan kombineras i sin tur med olika landskapselement för att skapa en intressant utformning av rummet (se figur 3).

Markplan är det som utgör själva golvet i rummet. Detta kan bestå av växtlighet, en hårdgjord yta eller av vatten. Väggsplanet är ofta mycket komplexare än markplanet och kan utgöras av både höga, låga, genomsläppliga eller helt slutna väggar. Exempel på element i väggsplanet är häckar, murar, träd- och buskrader eller nivåskillnader. Det sista planet, himmelsplanet, är själva taket i rummet. I många fall när det gäller utemiljöer

Figur 3. Skiss efter Dees modell

existerar inget specifikt tak över ett rum vilket innebär att himmelsplanet inte alltid kan definieras. Men tydliga exempel på vad som kan utgöra ett himmelsplan är trädkronor eller pergolor.

Läsbarhet, gåtfullhet, komplexitet och sammanhang

Kaplan och Kaplans (1989) har i sina studier inom miljöpsykologi identifierat fyra kvalitéter som har betydelse för om en plats blir omtyckt eller inte. De menar även att det räcker att ta bort en av dessa kvalitéter för att platsen ska upplevas som en misslyckad och oanvänd plats.

De fyra kvalitétéerna är:

Läsbarhet – En plats med hög läsbarhet är lättläst. Människor uppfattar platsen som logisk och kan lätt

tolka den.

Gåtfullhet – Hög gåtfullhet kan nästan uppfattas som motsatsen till hög läsbarhet. Men en plats med hög gåtfullhet gör att människor blir mer nyfikna på platsen och vill upptäcka mer av den.

Komplexitet – Om platsen är rik på olika element och mångfalden är stor uppfattas den som den som en bra plats.

Sammanhang – Platsen behöver knyta an väl med sin omgivning. Hur väl sammansatt den är med omgivningen spelar med andra ord roll för att platsen ska bli lyckad.

Modell av de två förslagen

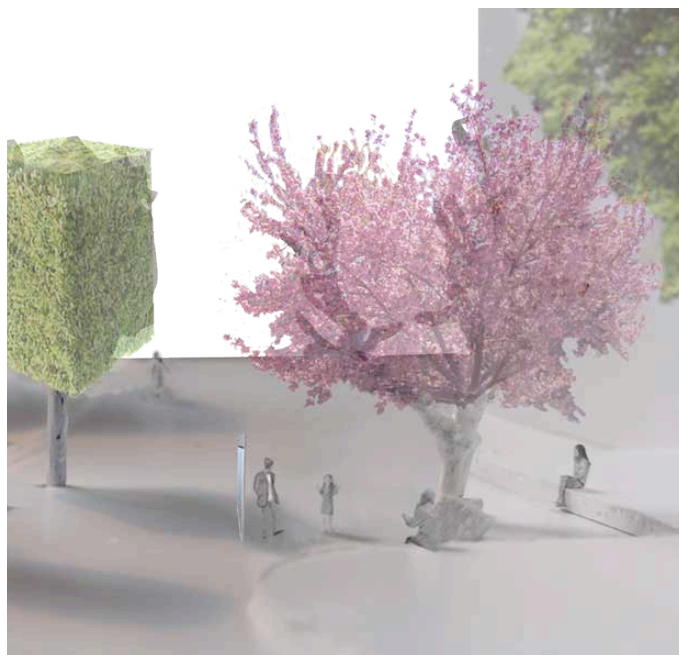
För att fullt ut kunna förstå och tolka vad det är ungdomarna har kommit fram till bygger jag upp en modell av minnesplatsen utifrån det som ungdomarna har diskuterat och kommit fram till och utifrån ungdomarnas skisser. Modellen låter jag var så enkel som möjligt för att bättre kunna utläsa om ungdomarna uppvisar förståelse för hur de disponerar rummet, hur de använder sig av olika skalor och hur deras förslag förhåller sig till sin omgivning. Omgivningen i modellen byggs upp efter de, under detta examensarbete, existerande planer och ritningar som finns för PA Halls terrass och som även är de planer som ungdomarna har fått ta del av un-

der arbetets gång. Planerna representerar hur terrassen kommer att se ut efter ombyggnationen som påbörjas under våren 2011.

Inramning

Om minnesplatsen studeras med hjälp av Dees (2001) teorier så har grupp 1 ett intressant och komplext markplan. De har valt att använda olika material för att bland annat skapa mönster och även placera belysning på marken. Ser man till väggplanet har gruppen delvis slutit in rummet genom den glasvattenvägg som de har föreslagit. Men minnesplatsen kan ändå uppfattas ha fler väggar på fler sidor eftersom en mur ramar in minnesplatsen på två sidor. Grupp 1 har även en buskrad uppe på muren vilket ytterligare förstärker väggplanet i det vädersträcket. Buskraden fungerar även som ett vindskydd och ett skydd i ryggen enligt Gehls (2006) principer om att människor söker sig till sittplatser som ger en överblick framåt men är slutna bakom ryggen. Vad gäller himmelsplanet kan det förslag som grupp 1 har presenterat både innehålla ett sådant och inte göra det. Om det körsbärsträd som de har föreslagit har en så pass hög trädkrona att det går att befinna sig under den kan man säga att minnesplatsen delvis har ett himmelsplan.

I förslaget är avskärmningen av en glasvattenvägg

Modell, med detaljer tillagda i photoshop, visar förslaget från grupp 1 (treorna)

placerat mot torget och kulturhuset eftersom det var därifrån ungdomarna tänkte sig att mest störning skulle komma. Modellen visar att de planer som redan finns för PA Halls terrass har en viss avskärmning mellan området utanför Kulturhuset och minnesplatsen. Modellen visar också att grupp 1 i sitt förslag har helt öppet mot ytan i riktning mot Borås centrum. Att ytan mot stadens centrum är så öppen kan innebära att min-

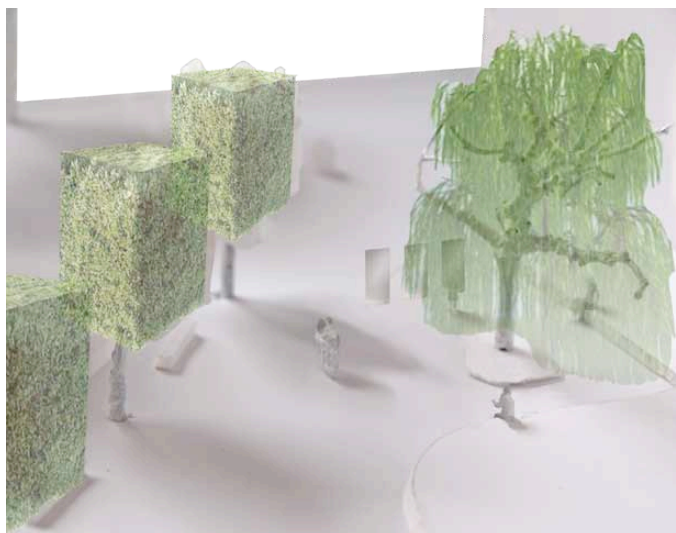
nesplatsens avgränsningen blir något odefinierad. Samtidigt har grupp 1 valt en något asymmetrisk placering av trädet. Trädet är placerat mot den del av platsen som vetter mot staden och skapar på så sätt känslan av en inramning och ett inre rum på minnesplatsen.

Det förslag som grupp 2 har tagit fram är betydligt mer avskalat än den andra gruppens. Det finns egentligen inget särskilt i markplan. Väggplanet i form av de föreslagna, upplysta skärmarna i frostat glas täcker en större yta än grupp 1:s glasvattenvägg och det är dessutom placerade så att de skärmar av mot den öppna ytan mot stadens centrum. Även här bildar muren ett väggplan men det är inte lika tydligt som i den första gruppens förslag då de inte har någon buskrad som förstärker. Eftersom grupp 2 har ett förslag som är öppet mot kulturhuset, och där trädraden redan fungerar som en viss avskärmning till minnesplatsen, uppfattas det som om platsen är tydligare definierad och inramad än i förslaget från grupp 1. Grupp 2 har valt ett pilträd till sitt förslag och det är placerat centralt på platsen, vilket innebär att det kommer att täcka mestadels av platsen. Gruppens avsikt med pilträdet har tydligt varit att det ska gå att stå under trädet och att trädet då ska uppfattas som ett tak, vilket klart definierar det som ett himmelsplan.

Disponering av rummet

Glasvattenväggen och körsbärsträdet är de två objekten som märker ut sig, och skapar fokuspunkter, i grupp 1:s förslag. Enligt Dee (2001) kan objekt som är placerade i utkanten av en plats fungera som attraherande och som entréplatser till platsen. Dessutom menar Dee (2001) att asymmetriska platser uppfattas som mindre hierarkiska. För att minnesplatsen ska fungera som en fokuspunkt i sin omgivning bör den, enligt Dee, utmärka sig från sin omgivning. Detta kriterium uppfyller förslaget från grupp 1 genom valet av vattenväggen och körsbärsträdet till minnesplatsen. Något liknande finns inte i minnesplatsens omgivning. Körsbärsträdet i sig har egenskaper som uppvisar stark symbolism till just minnesplatser och ett fortsatt liv efter döden. Även ungdomarna själva gör den associationen genom att tycka att körsbärsträdet påminner om Nangijala, en värld dit Astrid Lindgrens karaktärer i boken Bröderna Lejonhjärta hamnar efter döden (Lindgren, 1973). Detta visar att förslaget är identitetsskapande för platsen. På den negativa sidan kan sägas att körsbärsträdets unika egenskaper, det vill säga blommorna, enbart är synliga en kort period på våren. Vattenväggen fungerar därför som ett utmärkt komplement under en större del av året, kanske även hela året om man använder uppvärmt vatten.

Modell, med detaljer tillagda i photoshop, visar förslaget från grupp 2 (tvåorna)

Dee (2001) beskriver vattenväggar som något som skapar spänning eller ger en fridfull upplevelse. Vattenflödet och materialet som vattnet flödar mot påverkar hur vi upplever vattnets egenskaper men vattenväggen kan i bästa fall ge en känsla av natur och naturliga vattenfall. Glasvattenväggen, som grupp 1 har föreslagit, ger en viss genomsiktighet vilket kan vara en bra egenskap då ett helt slutet rum kan kännas otryggt i offentliga stadsmiljöer, enligt Dee (2001).

Pilträdet som grupp 2 har föreslagit är visserligen unikt på platsen men inte lika utmärkande som körs-

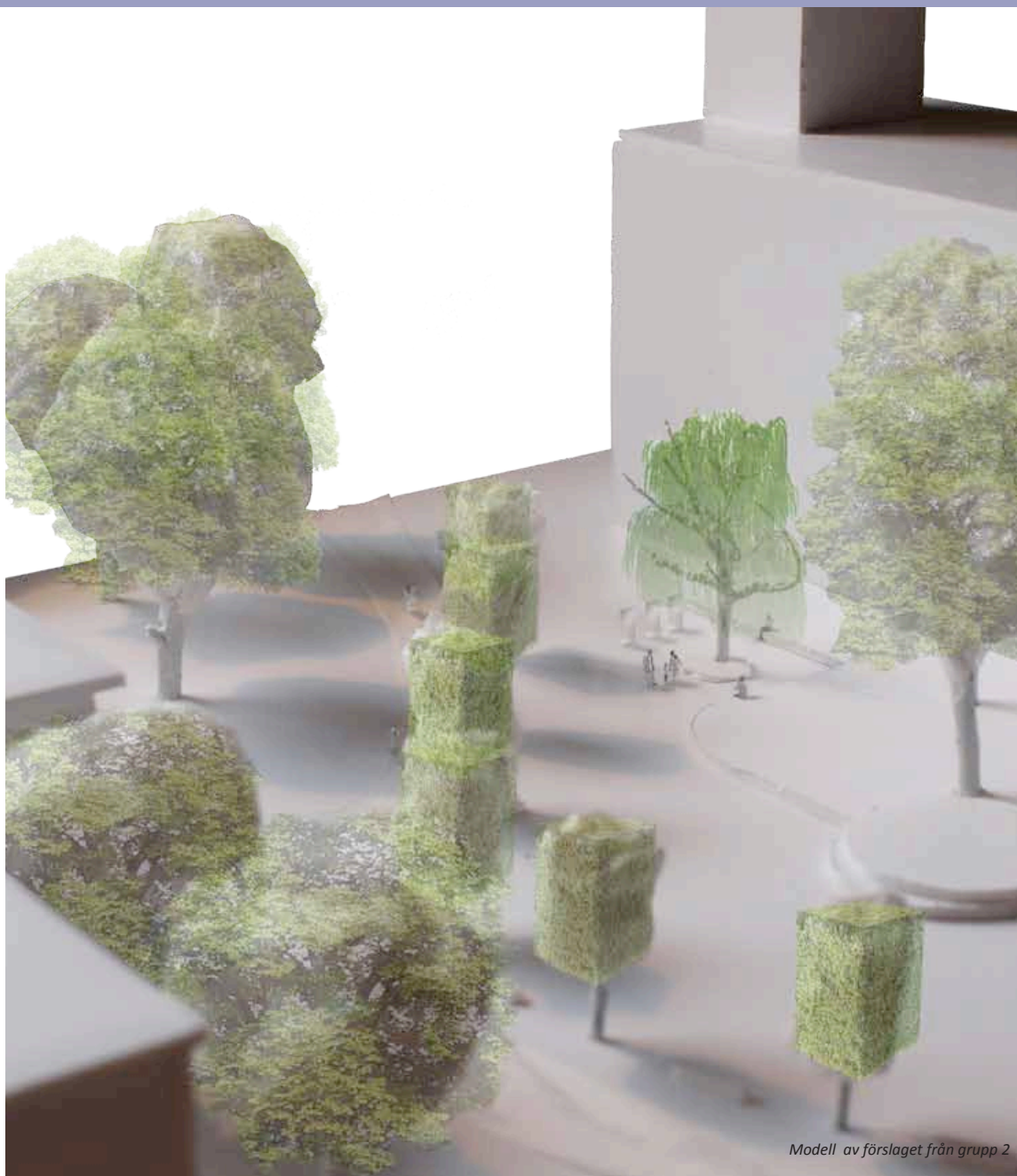
bärsträdet då det finns fler träd med hängform runt Gustav Adolfskyrkan. Inte heller är de skärmar som grupp 2 har föreslagit lika i ögon fallande men eftersom de är upplysta kommer de under kvällstid att fungera som en fokuspunkt. Pilträdet centralt på minnesplatsen skapar, enligt Dee (2001), en tydlig hierarki där trädet med andra ord blir det självklara fokusobjektet på minnesplatsen.

Skärmarna i frostat glas täcker en större yta än vad glasvattenväggen gör men de skapar ändå inte en känsla av total avskärmning dels därför att de är tydliga mellanrum mellan dem, som skapa insyn till platsen, men även dels för att de kommer att var tydligt upplysta.

Skala

Både ungdomarna i grupp 1 och grupp 2 har arbetat i en ganska mänsklig skala. De har tänkt att de inte vill ha för höga objekt. Samtidigt är omkringliggande träd och kyrka relativt höga i förhållande till minnesplatsens objekt vilket kan göra att minnesplatsen blir alltför synlig i sin omgivning. Men enligt Boverket (2000) och Dee (2001) är skalor väldigt relativa och vuxna uppfattar dem annorlunda än barn och unga. Ungdomarna involvering i utformningen av platsen kan därför innebära att har gjort den mer anpassad utifrån sin uppfattning och sina behov.

Förslagen enligt Kaplan och Kaplan

Om läsbarhet för minnesplatsen tolkas som att människor ska förstå dess syfte måste det betyda att den ska ha egenskaper som tydligt talar om vad man kan göra där och vad platsen ska användas till. Det bästa sättet att göra det är att platsen uppvisar element som människor kan tolka som typiska för dess syfte. Det förslag som grupp 2 presenterar är en väldigt neutral plats som i avseende om läsbarhet är väldigt svårtolkad. Inte mycket på platsen ger associationer att det handlar om en minnesplats där man har möjlighet att minnas de som är bortgångna. Det förslag som grupp 1 föreslår bär, å andra sidan, tydliga spår av objekt som kan associeras med livet efter döden och evigt liv vilket klart definierar den föreslagna platsen som läsbar.

Att uppnå gåtfullhet kan tyckas svårt när det rör sig om så små ytor. För att väcka nyfikenhet och upptäckarglädje kan tyckas att platsen måste innehålla flera rum som ska leda en längre in i platsen. Men det kanske är tillräckligt att platsen väcker nyfikenheten på avstånd? Båda förslagen skulle kunna sägas innehålla platser som väcker nyfikenhet. Vattnet och körsbärsträdet, som grupp 1 har föreslagit, är starka attraktionspunkter i förhållande till sin omgivning vilket kan få människor att vilja utforska platsen. Även pilträdet kan väcka nyfikenheten, framför allt beroende på att ett spännande

rum bildas under pilträdets krona.

Båda gruppernas förslag är relativt avskalade och det kan vara svårt att uppnå kvalitén komplexitet, enligt Kaplan och Kaplans kriterier. Men då det förslag som grupp 2 har presenterat i princip är helt avskalat rymmer ändå den plats som grupp 1 har föreslagit flera olika objekt och kan därför uppfattas som ganska komplex.

Att försöka få minnesplatsen att knyta an till sin omgivning och därmed ingå i ett sammanhang är möjligtvis motsatsen till vad ungdomarna har strävat efter. Det har snarare varit viktigare att platsen ska märka ut sig och skilja sig från sin omgivning. Men kanske behöver det ändå inte vara en motsägelse då minnesplatsen får en förbindelse till det andliga genom närheten till kyrkan men även en möjlighet att fungera som en samlingsplats genom att det står i nära förbindelse till en allmän torgyta. I den bemärkelsen är det placeringen av platsen som är avgörande och därför kan båda förslagen anses uppfylla kraven för att uppnå ett sammanhang.

Slutsatsen blir att förslaget för minnesplatsen som grupp 1 har arbetat fram innehåller mer eller mindre alla kvalitéer enligt Kaplan och Kaplans kriterier. Det har med andra ord stor potential för att bli en lyckad plats. Det förslag som grupp 2 har presenterat uppfyller inte alla kriterierna och det föreligger med andra ord en risk att den blir oanvänd.

*Minnesplatsen på Angeredsgymnasiet efter brandkatastrofen
i Göteborg. Foto: Jan-Olof Hägmark*

DISKUSSION

Deltagande som metod

Min personliga erfarenhet av att tillämpa en deltagarorienterad forskning för första gången är positiv. Visst är det svårt och många fallgropar på vägen men på det stora hela har resan varit ganska smärtfri. Kanske har jag haft tur med att träffa rätt personer på vägen men jag tror och hoppas också på att det är jag själv som har bidragit till att jag kunnat nå mitt mål.

Litteraturen och tidigare forskning på området har starkt bidragit till att jag på kanska kort tid har fått fram mycket relevant information. Den har skapat en grundläggande förståelse för hur deltagande bäst tillämpas som metod. Metoden kan vara problematisk då det från mig krävs att jag är kreativ och snabbt kan hitta nya lösningar och nya frågeställningar att utveckla. Det är en roll som kan vara påfrestande men samtidigt mycket givande.

Ett exempel på ett av dessa problem eller hinder som jag stötte på under arbetet var att jag fick ett mycket större underlag av ungdomar att arbeta med än vad jag hade räknat med vilket betyder att jag snabbt var tvungen att fatta ett beslut om lösning. Lösningen blev kanske inte helt optimal eftersom jag fick betydligt mindre tid med grupperna, eftersom det blev två istället för en. Samtidigt var min ursprungliga idé, om tillvägagångssätt och vilket resultat och mål jag skulle nå, tvunget att

revideras när jag insåg att jag skulle få två förslag från ungdomarna. Det var även i detta skede som tanken om att jag på något sätt måste ställa förslagen mot varandra, och analysera och tolka dem, föddes. Att arbeta i modell hade inte varit min ursprungstanke men blev nu istället det verktyg som jag fick använda för att komma fram till något resultat i mina studier.

Modell som analysverktyg

Jag var under en ganska lång tid tveksam till vilka svar jag skulle kunna få ut av att tillämpa modell som ett analysverktyg. Ett av de första svaren jag fick handlade dock om avskärmningarna, som ungdomarna hade föreslagit, och deras relation till omgivningen. Jag hade tidigare förutsatt att den lösning som grupp 1 hade, med att skärma av mot kulturhuset borde vara den bästa. men när modellen och de båda förslagen var testade insåg jag att det snarare var den andra gruppen som hade förstått hur öppet det var mot stadens centrum.

Modellen gav mig ett verktyg och en möjlighet att arbeta vidare med minnesplatsen utifrån ungdomarnas förslag. Hade jag inom ramen av detta examensarbete haft tid och möjlighet hade jag gärna återvänt en runda tillbaka till ungdomarna och tillsammans med de båda grupperna bygga upp modeller för att få dem att se samma sak som jag har sett.

Yrkesrollen

Tack vare att jag har använt modellen som ett analysverktyg och på något sätt ställt ungdomarnas idéer mot varandra har min roll som yrkeskunnig varit tvungen att öka. Jag har i betydligt högre utsträckning fått se mig själv som expert än var jag tidigare har gjort. Jag har under fem års utbildning fått kunskaper och erfarenheter som har hjälpt mig i denna process.

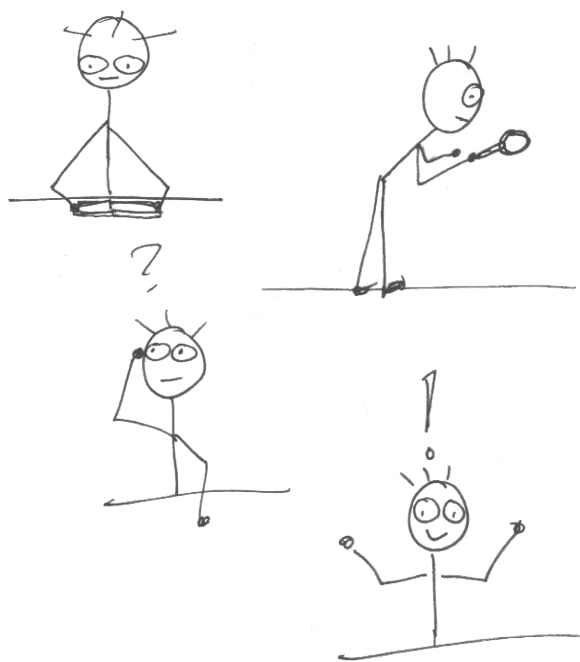
Som professionell måste jag kunna gå in som expert och se vad som fungerar och vad som inte fungerar. På det sättet kan en yrkeskunnig aldrig till fullo ersättas av en grupp brukare som deltar i utvecklingen av ett område. Men precis som Boverket (2000) påpekar i sin rapport kan deltagande från allmänheten, och särskilt från barn och unga, visa på helt nya aspekter som inte ens jag som professionell har kunnat se, vilket innebär att deltagande kan användas som komplement i den professionella yrkesrollen.

Min roll i processen

Jag har under hela samarbetet med ungdomarna försökt förhålla mig så neutral som möjligt inför deras tankar. Jag tycker att jag har lyckats ganska bra på det området och jag har konsekvent försökt att ställa frågor för att få ungdomarna att tänka efter själva istället för

att tala om för dem vad som är bra eller dåligt.

På detta sett har även jag utökat min kunskap då ungdomarna har pekat på saker som jag inte själv har tänkt på och som jag kanske heller aldrig hade gjort. Speciellt viktigt har det varit att ungdomarna gav mig en stor kunskap om staden Borås och hur livet ser ut

där då min tidigare erfarenhet av Borås inte var särskilt stor.

Ungdomarnas utveckling

Jag identifierar mycket starkt med flertalet av författarna i boken Barns rätt till staden (2010). Min erfarenhet från mötet med ungdomarna är just att ju mer de lärde sig och ju högre kunskapsnivåer de nådde, inom områdena vi behandlade under våra möten, desto mer ökade deras förståelse för vilka behov minnesplatsen skulle kunna täcka. Arbetet behövde helt enkelt ta lite tid men i gengäld kunde de mycket aktivt delta i den kreativa processen.

Att involvera ungdomar

Mycket forskning pekar på att våra barn och unga är en grupp som lever i utanförskap i när det kommer till att kunna utforma sin omgivning. Mycket pekar på att det ses som en alldeles för lång och kostsam process att försköta involvera ungdomar. Det är även ett problem att planering och förändringar av offentliga miljöer oftast tar väldigt lång tid i sig och genererar många processer som ofta löper över flera år. De ungdomar som ursprungligen har blivit engagerade i ett projekt kanske inte är ungdomar längre när det avslutas. Dessutom kan man fråga sig hur de ungdomar som får vara med och

utforma en plats idag ska veta vad ungdomar i framtiden har för behov. Ett möjligt svar på det kan vara att plasten kanske behöver vara flexibel och omformningsbar så att den kan anpassas för de eventuella nya behov som uppstår. Detta är också något som ungdomarna i detta projekt reflekterar över. Kanske skulle all utformning av offentliga platser på något sätt vara flexibel och omformningsbar och på så sätt vara mer hållbar eftersom den kan anpassas efter nya behov i framtiden?

En risk med att inte engagera och bjuda in våra barn och ungdomar idag är att det även i framtiden förblir oengagerade medborgare. Schmidtbauer (2010b) argumenterar för detta genom att anse att vi redan i tidig skolålder ska låta arkitektur och planering undervisas i skolan. Jag tror hon har en viktigt poäng i sitt påstående. Jag tror också att många fler människor gärna skulle vilja vara med och påverka men okunskapen om hur det kan gå tillväga hindrar dem. Att vuxna medborgare har svårt att hitta tid i dagens hektiska samhälle, för att införskaffa den kunskap de behöver, betyder att skolan skulle kunna fungera som ett utmärkt forum för att skapa ökad förståelse och engagemang för vår omgivning. Det kan till och med tyckas som förvånande att det inte tidigare har ingått i SO-ämnena och samhällskunskapen.

Ungdomar eller designers?

Med tanke på att de ungdomar som engagerades i detta projekt var gymnasieelever på ett designprogram är en intressant fråga som man kan ställa sig om ungdomarna agerade utifrån att de var ungdomar eller utifrån att de var designers?

Resultaten av ungdomarnas arbete blev visserligen ett ganska traditionellt förslag, vilket tyder på att de använde sig av en viss designstandard men samtidigt kan man se, i redovisningen av processen, att ungdomarna i det flesta avseenden agerar utifrån att de är just ungdomar.

Publicitet

I samband med att mitt samarbete med ungdomarna avslutas uppmärksammar media i en artikel i Borås Tidning arbetet kring skapandet av minnesplatsen. I samband till att artikeln publiceras på tidningens webbsida har allmänheten haft möjlighet att kommentera artikeln (se tidningsutklipp).

Kunskap ger förståelse

Reaktionerna från allmänheten har varit blandad vad gällde att skapa en minnesplats på en såpass central plats och det visade sig att det var en del kritiska röster.

Det intressanta med dessa reaktioner och kommentarer är att de är snarlika de ifrågasättande som ungdomarna hade i början av vår process.

Ungdomarna var till en början skeptiska till att placera en minnesplats i en så pass livlig miljö som ett torg lika väl som de hade svårt att se hur vår plats kunde

skilja sig från och komplettera de minneslundar och begravningsplatser som redan existerar. Ungdomarna, och även initiativtagarna bakom minnesplatsen, var till en början skeptiska till konflikten som kan uppstå då ett offentligt rum skulle användas för sorg och där det handlade om mötet mellan de levande och de döda. Kommentarer i tidningen visar på samma sätt att människor vänder sig mot att möta sorgen i det vardagliga livet samtidigt som vi av senare tids forskning vet att många människor vill sörja i det offentliga. Lieberg (2010a) menar att i stadens offentliga rum har det alltid funnits sociala konflikter och möten och det är just i de offentliga rummen som vi dels konfronteras med andras olikheter men även vår egen identitet. Det är i det sammanhanget som den sociala friktionen blir viktig. Haney et al (1997) menar dessutom att mötena och gränzonen mellan det förbjudna och tillåtna i staden är viktiga att diskutera så att vi alla ska lära oss mer om utvecklingen av vår gemensamma miljö.

Ytterligare en intressant aspekt handlade, i kommentarerna, om att platsen riskerar bli bara ett tillhåll för ungdomar. Det är en vanlig uppfattning att ungdomar som driver runt på gator och torg anses utgöra ett problem både för sig själva och för andra (Bäckström, 2010). Men frågan är om det verkligen är ett problem att minnesplatsen blir "ytterligare ett tillhåll för ungdomar

i slutändan”. Enligt Lieberg (2010a) måste en offentlig plats vara tillgänglig för alla och inte vara inriktad på någon specifik verksamhet. Med andra ord får inte någon utestängas från platsen. Planering innebär en möjlighet att styra framtiden genom de åtgärder vi gör idag. Men eftersom framtiden alltid är okänd så kommer planeringen att misslyckas många gånger. Det är, så att säga, planerarens öde att misslyckas ibland (Wildavsky, 2008). I det fall att platsen inte används för sitt tänkta syfte finns det inget som hindrar att ungdomar använder den bara för att umgås. Jag uppfattar det nästan som om kommentatorerna till artikeln missunnar ungdomar en vackert designad plats att umgås på.

Kommentarer på bt.se om minnesplatsen

■ **KGHultin** "Tycker detta är en riktigt bra idé. Inte alla som vill ha en egen gravplats att besök och sköt om. Denna plats behöver inte bara vara för att sörja utan även för att enbart få en fri zon och komma ihåg våra nära och kära som har gått bort."

■ **cazz2** "Jag tycker inte det är bra. Jag vill inte bli påmind om döden varje gång jag går på stan."

■ **berryx** "Varför skall pengar slösas bort på en särskild minnesplats. Det finns väl ändå klart viktigare saker att lägga pengar på i vår kommun. Minnas kan man göra ändå. Självt saknar jag en gammal vän."

■ **Marcus Mellqvist** "Visst finns det "viktigare" saker att lägga pengar på i vår kommun, men det är väl ändå kommunens ansvar? Vad Svenska Kyrkan väljer att investera i är en helt annan sak."

■ **magiul** "Jag tycker det kan passa in i stadsbilden, men samtidigt är det lite för mycket liv och rörelse uppe på PA Halls Terrass. För det lugn och den vila som behövs för en riktigt bra minneslund passar ju närheten till naturen bättre, som ute på kyrkogården. Men där finns ju redan riktiga minneslundar. Den som nu planeras kommer mest bli ett tillhåll för ungdomar att sitta och ta det lugnt. Jag tror inte det kommer bli en verkligen minneslund som människor med sorg kommer kunna ta till sig."

■ **Bjarne Larsson** "Detta är nog inte räknat som en gravplats, utan bara en plats där man kan komma o sitta o minnas de som gått bort ! Men kan nog hålla med magiul om att det antagligen blir ett tillhåll för ungdomar i slutändan." ■

Slutord

Boverket säger i sin skrift Vem bestämmer - om medborgarinflytande och kommunal planering (1998) att det gäller att förstå att när processen blir en viktigare del av planeringen så finns det inte längre en enskild lösning utan lösningen kan se ut på många olika sätt. Det viktigaste är att lösningen är framvuxen i dialog med de människor som berörs av den och förankrad i de lokala förhållanden som råder på platsen. Med de erfarenheter jag har vunnit under denna process är jag benägen att hålla med Boverket.

Litteraturförteckning

- Bäckström, Å. (2010). Brädan, kroppen, lärandet. I M. Lieberg, S. De Laval, & P. Åkerblom (red:er), *Den lärande staden* (ss. 113-149). Umeå: Boréa Bokförlag.
- Borås stad. (2011). Hämtat från Borås stad: www.boras.se den 29 april 2011
- Boverket. (2000). *Unga är också medborgare - om barns och ungdomars inflytande i planeringen*. Karlskrona: Boverket.
- Boverket. (1998). *Vem bestämmer - om medborgarinflytande och kommunal planering*. Karlskrona: Boverket.
- Bryman, A. (2008). *Social Research Methods*. Oxford: Oxford University Press.
- Clark, J. & Franzmann, M. (2006). *Authority from Grief, Presence and Place in the Making of Roadside Memorials*. *Death Studies* , 30, 579-599.
- Davies, M. B. (2007). *Doing a Successful Research Project*. Basingstoke: Palgrave Macmillian.
- De Laval, S. (2010). Det förbjudnas lockelse. I M. Lieberg, S. De Laval, & P. Åkerblom (red:er), *Den lärande staden* (ss. 27-42). Umeå: Boréa Bokförlag.
- Dee, C. (2001). *Form and fabric in landscape architecture*. London: Spon Press.
- Delshammar, T. (2005). *Kommunal parkverksamhet med brukarmedverkan*. Diss. Sveriges Lantbruksuniversitet. Alnarp: Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap, Sveriges Lantbruksuniversitet.
- Delshammar, T. (1999). *Ungdomar planerar egen plats i staden*. Gröna Fakta , 5.
- Denvall, V. & Salonen, T. (2000). *Att bryta vanans makt. Framtidsverkstäder och det nya Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Gehl, J. (2006). *Life between buildings*. Köpenhamn: Arkitektens forlag.
- Grimes, R. L. (2003). Ritualizing September 11: A Personal Account. I P. Post, R. L. Grimes, A. Nugteren, P. Pettersson, & H. Zondag, *Disaster Rituals. Explorations of an emerging ritual repertoire*. (ss. 199-213). Leuven: Peeters.
- Högskolan i Borås. (den 03 maj 2011). Högskolan i Borås. Hämtat från Textilhögskolan: <http://www.hb.se/wps/portal/thb> den 03 maj 2011
- Habul, K. & Dahl, B. G. (den 31 oktober 2006). Fest ska göra döden mindre hemsk. *Sydsvenskan*.
- Haney, C. A., Leimer, C. & Lowery, J. (1997). Spontaneous Memorialization: Violent Death and Emerging Mourning Ritual. *OMEGA - Journal of Death and Dying*, 35 (2), 159-171.
- Haskins, V. E. & DeRose, P. J. (2003). Memory, Visibility and Public Space. *Space & Culture* , 6 (4), 377-393.
- Holme, I. M. & Solvang, B. K. (1997). *Forskningsmetodik. Om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur.
- Holmer, J. & Starrin, B. (1993). *Deltagarorienterad forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Isaksson, J. (den 02 November 2007). *Expressen.se*. hämtat från Anton hyllades av stjärnorna: <http://www.expressen.se/noje/musik/1.909524/anoton-hyllades-av-stjarnorna> den 16 Januari 2011.
- Johnsen, S. (2009). *Att låta medborgaren komma in - en diskussion om medborgarinflytande i planeringsprocessen*. Alnarp: SLU.
- Klein, B. (1995). *Gatan är vår!*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund:

Studentlitteratur.

Kvale, S. (1999). Intervjun som kunskapskonstruktion. I C. A. Säfström, & L. Östman (red:er), *Textanalys* (ss. 57-75). Lund: Studentlitteratur.

Lieberg, M. (1994). Att forska om ungdom. I J. Fornäs, U. Boëthius, M. Forsman, H. Ganetz, & B. Reimer (red:er), *Ungdomskultur i Sverige* (ss. 171-199). Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

Lieberg, M. (1992). *Att ta staden i besittning*. Lund: Byggnadsfunktionslära, Arkitektursektionen, Lunds universitet.

Lieberg, M. (2010a). Rätten till staden. I M. Lieberg, S. De Laval, & P. Åkerblom (red:er), *Den lärande staden* (ss. 237-255). Umeå: Boréa Bokförlag.

Lieberg, M. (2010b). *The Meaning of Place: Spontaneous Memorials in a Changing Urban Landscape. Vulnerability, Risk and Complexity: Impacts of Global Change on Human Habits*.

Lohman, J. (2006). A memorial Wall in Philadelphia. I J. Santino (red.), *Spontaneous Shrines and the Public Memorialization of Death*. (ss. 177-214). New York: Palgrave

Macmillan.

Nugteren, A. (2003). Colorful Netherlands: The Bijlmer Disaster (Aeroplane Crash, Amsterdam 1992) and the Multicultural Dimension of Disaster Ritual. I P. Post, R. L. Grimes, A. Nugteren, P. Pettersson, & H. Zondag, *Disaster Rituals. Explorations of an emerging ritual repertoire*. (ss. 79-100). Leuven: Peeters.

Petersson, A. (2010). *Representing the Absent. A Study of Memorialisation and its Material Culture in Spontaneous and Official Memorial Places in Contemporary Sweden*. Diss. Lunds Tekniska Högskola. Lund: Institutionen för arkitektur och byggd miljö, Lund Universitet.

Pettersson, P. (2003). The Estonia Disaster (Sweden, 1994). I P. Post, R. L. Grimes, A. Nugteren, P. Pettersson, & H. Zondag, *Disaster Rituals. Explorations of an emerging ritual repertoire*. (ss. 187-199). Leuven: Peeters.

Post, P., Grimes, R. L., Nugteren, A., Pettersson, P. & Zondag, H. (2003). *Disaster Rituals. Explorations of an emerging ritual repertoire*. Leuven: Peeters.

Saltzman, L. (2006). *Making memory matter. Strategies of remembrance in contemporary art*. Chicago: The University of Chicago Press.

Santino, J. (2006). Performative Commemoratives: Spontaneous Shrines and the Public memorialization of Death. I J. Santino (red.), *Spontaneous Shrines and the Public Memorialization of Death*. New York: Palgrave Macmillan.

Schmidtbauer, P. (2010a). Barnens röster om staden - en demokratifråga. I M. Svennberg, & M. Teimouri (red:er), *Barns rätt till staden. Om arkitekturpedagogik som demokratisk metod i Göteborg* (ss. 19-22). Alnarp: Movium.

Schmidtbauer, P. (2010b). Arkitektur i skolan. I M. Svennberg, & M. Teimouri (red:er), *Barns rätt till staden. Om arkitekturpedagogik som demokratisk metod i Göteborg* (s. 29). Alnarp: Movium.

Senie, H. F. (2006). Mourning in Protest: Spontaneous Memorials and the Sacralization of Public Space. I J. Santino (red.), *Spontaneous Shrines and the Public Memorialization of Death* (ss. 41-56). New York: Palgrave Macmillan.

Stoppa gatuvåldet! (2011). Stoppa Gatuvåldet! Hämtad från <http://www.stoppagatuvaldet.nu/default.aspx> den 16 Januari 2010

Svennberg, M. & Teimouri, M. (2010). *Barns rätt till sta-*

den. *Om arkitekturpedagogik som demokratisk metod i Göteborg*. Alnarp: Movium.

Svenska akademien. (2007). Svenska akademiens ordlista. Hämtat från Svenska akademien: <http://www.svenskaakademien.se/web/Ordlista.aspx> den 27 april 2011

Svenska kyrkan i Örebro. (den 03 juni 2010). Nikolai kyrkpark. Hämtat från Örebro kyrkogårdsförvaltning: http://www.svenskakyrkaniorebro.se/ArticlePages/201001/28/20100128153041_skio316/20100128153041_skio316.dbp.asp den 15 mars 2011

Westgaard, H. (2006). "Like a trace": The Spontaneous Shrine as a Cultural Expression of Grief. I J. Santino (red.), *Spontaneous Shrines and the Public Memorialization of Death*. (ss. 147-175). New York: Palgrave Macmillan.

Wibeck, V. (2000). *Fokusgrupper*. Lund: Studentlitteratur.

Wildavsky, A. (2008). If planning is everything, maybe it's nothing. I J. Hillie, & P. Healey (red:er), *Foundation of the planning enterprise. Critical essays in planning theory*. Volume 1 (ss. 39-65). Aldershot: Ashgate Publishing Limited.

Wingern, C. (2009). *En landskaparkitekts konstnärliga praktik: kunskapsutveckling via en självbiografisk studie*. Diss. Sveriges Lantbruksuniversitet. Alnarp: Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap, Sveriges Lantbruksuniversitet.

Yocom, M. R. (2006). "We'll watch out for Liza and the Kids": Spontaneous Memorials and Personal Response at the Pentagon, 2001. I J. Santino (red.), *Spontaneous Shrines and the Public Memorialization of Death*. (pp. 57-98). New York: Palgrave Macmillan.

Bildkällor:

Alla bilder i detta arbete är mina egna om inget annat anges.

Att skapa en gemensam plats för minne

Diskussionsfrågor

Vad är en minnesplats? (Syfte)

- Vad ska den användas till?
- Vem ska använda den?
- När ska den användas?

I vilket sammanhang finns platsen? (Platsanalys)

- Vad finns runtomkring?
- Vem kommer att se platsen?
- Hur kommer platsen att uppfattas av andra?

